

Міністерство освіти і науки України

Львівський національний університет імені Івана Франка

Філологічний факультет

Кафедра української мови

імені професора Івана Ковалика

**ЛЕКСИКА КАЛЕНДАРНОЇ ОБРЯДОВОСТІ НАДСЯНСЬКОГО ГОВОРУ**

(на матеріалі записів із села Залужжя Яворівського району Львівської області)

**Магістерська робота**

студентки VI курсу

українського відділення

філологічного факультету

**Хай Марії**

Науковий керівник

доц. Глібчук Н.М.

Львів - 2020

## ЗМІСТ

<b>ВСТУП</b> .....	3
<b>РОЗДІЛ I. З ІСТОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ НАДСЯНСЬКОГО ГОВОРУ</b> .....	9
1.1. Назва і територія поширення надсянських говірок.....	9
1.2. Дослідження надсянського говору.....	17
1.3. Опис говірки села Залужжя .....	22
<b>РОЗДІЛ II. ЛЕКСИКА КАЛЕНДАРНОЇ ОБРЯДОВОСТІ с. ЗАЛУЖЖЯ ЯВОРИВСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК СИСТЕМА</b> .....	30
2.1. Дослідження лексики календарної обрядовості на матеріалі українських діалектів .....	30
2.2. Лексико-семантичний аналіз назв української календарної області.....	33
Зимовий цикл свят .....	35
Весняний цикл .....	42
Літній цикл.....	45
Містичні історії .....	49
<b>ВИСНОВКИ</b> .....	51
<b>СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ</b> .....	53
<b>ДОДАТКИ</b> .....	60

## ВСТУП

У сучасній мовознавчій науці дуже поширеним є системний підхід до вивчення діалектної лексики, що насамперед вимагає вивчення діалектної мови як цілісної системи, а також дослідження лексики у складі тематичних груп та всебічний її опис. В українському мовознавстві відомі дослідження сільсько-господарської, тваринницької, лісової, мисливської, будівельної, кулінарної, медичної та інших тематичних груп лексики. Різні пласти діалектної лексики аналізували такі вчені, як Я. Вакалюк<sup>1</sup>, М. Бігусяк<sup>2</sup>, І. Магрицька<sup>3</sup>, В. Конобродська<sup>4</sup>, М. Никончук<sup>5</sup> та інші. Комплексне вивчення, склад семантики та поширення діалектної лексики залишається й надалі одним з актуальних завдань української лінгвістики.

Упродовж останніх десятиліть у славистиці помітно зріс інтерес до дослідження номінацій явищ духовної культури як одного з видів тематичних груп лексики. Звернення до номінацій явищ духовної культури може бути ефективним лише за умов її систематичного вчення. На думку В. Конобродської, «практика дослідження мовної сторони явищ традиційної народної духовної культури (зокрема обряду) показала недостатню ефективність її дослідження винятково лінгвістичними методами, оскільки обрядова реальність та її вербальне вираження часто становлять взаємозумовлені одиниці обряду.

---

<sup>1</sup>Вакалюк Я. Ю. Весільна лексика в українських говорах // Структура українських говорів. – Київ, 1982.- С. 126-128.

<sup>2</sup>Бігусяк М. З лексики родильного обряду у гуцульських говірках // Український діалектологічний збірник. Книга 3. – Київ, 1977.- С293-302.

<sup>3</sup>Магрицька І. З лексики весільного обряду: назви молодих у слобожанських говірках // Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. Вип. 6. – Житомир, 2001.- С 262-273.

<sup>4</sup>Конобродська В. Номінація поліського поховального обряду // Український діалектологічний збірник. - К., 1997.-С. 428-458

<sup>5</sup>Никончук М. Сільськогосподарська лексика Правобережного Полісся. - Київ, 1985.

І часто поведінка слова в обряді дещо інша, ніж у позаобрядовому функціонуванні».<sup>1</sup> Усвідомлення такої особливості культури (обрядової) номінації спонукає до пошуків своєрідного, специфічного дослідження цього об'єкта: номінацію явища народно культури (зокрема обряду) необхідно досліджувати як компонент певної цілісності, в компоненті з іншими її складовими – одиницями предметного, просторового, часового та ін. планів. «Водночас мова як елемент і знаряддя культури є важливим джерелом для реконструкції давньої духовної культури».<sup>2</sup>

Необхідність поєднати етнографію фольклор та лінгвістику вчені усвідомили на початку ХХ ст., а основи сучасного етнолінгвістичного напрямку були закладені ще в працях О. Потебні. Проте на практиці такий синтез почав досягатися лише в середині ХХ ст. У межах мовознавства сформувалась окрема дисципліна – етнолінгвістика, яка виробила комплексну методологію і відповідну проблематику.

Етнолінгвістичний напрям поступово починає займати належне місце в україністиці. Упродовж останніх десятиліть ХХ та початку ХХІ ст. в Україні з'явилися праці, у яких мовознавці досліджують мовні явища крізь призму духовної й матеріальної культури. Маємо на увазі праці П. Романюка, М. Бігусяка, Н. Хобзей, С. Богдан, В. Конобродської, Л. Дорошенко, І. Магрицької, І. Ніколаєнко П. Гриценка, Т. Лукінової, В. Кононенко, В. Жайворонка, Г. Аркушина, В. Конобродської, та ін.

«Етнолінгвістика – це галузь мовознавства, яка вивчає зв'язки між мовою та різними сторонами матеріальної та духовної культури етносу – міфологією, релігією, звичаями, мистецтвом, етнопсихологією та ін.»<sup>3</sup>

Ареальне вивчення мови і культури виявило накладання зон поширення мовних і позамовних явищ, що підготувало новий напрям етнолінгвістики –

---

<sup>1</sup>Конобродська В. Курсова та дипломна робота з етнолінгвістики: Навчальний посібник. – Житомир, 2003.-С.32.

<sup>2</sup>Там само.-32

<sup>3</sup>Гриченко П.Ю. Етнолінгвістика// Українська мова. Енциклопедія. – Київ: Укр. енциклоп., 2000. — С. 164.

діалектологію культури. Отже, особливе місце посідають праці, автори яких досліджують мовну традицію у зв'язку з культурою народу.

Насамперед з'ясуємо, що таке обряд. «Обряд – сукупність установлених звичаєм (або церквою) дій, пов'язаних із побутовими традиціями або з виконанням релігійних настанов..., кожний звичай, що часто повторюється, перетворюється на обряд; багато з них породжено стародавніми віруваннями, тому в обрядах присутній магічний (ритуальний елемент)».<sup>1</sup> «Звичаї народу – це прикмети, по яких розпізнається народ не тільки в сучасному, а і в його історичному минулому. Народні звичаї охоплюють усі ділянки громадського і родинного і суспільного життя. Звичаї – це ті неписані закони, якими керуються в найменших щоденних і найбільших всенаціональних справах. Звичаї, а також мова – це ті найміцніші елементи, що поєднують окремих людей в народ, одну націю».<sup>2</sup> Звичаї, як і мова, виробилися протягом усього життя і розвитку кожного народу.

Лексика на позначення календарної обрядовості – це цікаві номінації, серед яких чимало архаїзмів, які необхідно вивчати як у етнографічному, так і в лінгвістичному аспектах. Водночас лексика календарної обрядовості є вдячним матеріалом для діалектологічних студій, бо її фіксація та опис дають можливість краще пізнати діалектотворчі процеси в системі того чи іншого говору, говірки.

«Календар – 1) спосіб лічення днів у році, пов'язаний із системою числення великих проміжків часу, яка ґрунтується на періодичності явищ природи, зумовленій рухом небесних світил; 2) релігійний (ритуальний) календар – дохристиянський річний обрядовий календар як спосіб дотримання річних обрядодій, тісно пов'язаних з природними змінами і заняттями людей упродовж цілого року; 3) народний (хліборобський) календар – уявна модель світу як знакової системи, у якій міститься сума знань етносу про природне та

---

<sup>1</sup>Жайворонок В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. Київ, 2006. – С.409.

<sup>2</sup>Воропай О. Звичаї нашого народу. Етнографічний нарис. -Київ, 1991- С. 5.

соціальне оточення; суцільний образ народно-календарних звичаїв впродовж цілого року)».<sup>1</sup> Народні звичаї охоплюють усі ділянки громадського, родинного і суспільного життя як своєрідні неписані закони, традиційні приписи, якими керуються в найменших щоденних і найбільших національних справах. Традиційні цілорічні звичаї та обряди сформувалися на ранній стадії розвитку суспільства, коли людина тісно пов'язувала свою долю з навколишньою природою, ставила себе у залежність від явищ природи, які регламентували виробничий цикл трудової діяльності людини. Постійна зміна пір року (весна, літо, осінь, зима) зумовила формування календарних звичаїв згідно зі змінами у природі: зимовий, весняний, літній цикли. Осіннього циклу календарної обрядовості дослідники не виділяють.

Лексика на позначення календарної обрядовості у говірці села Залужжя Яворівського району Львівської області ще не була предметом комплексного лінгвістичного аналізу. **Актуальність теми** полягає у необхідності фіксації та всебічного опису назв вказаної тематичної групи лексики в етнолінгвістичному аспекті.

**Новизна роботи** полягає в тому, що лексику на позначення календарної обрядовості с. Залужжя Яворівського р-ну Львівської області буде описано вперше, крім того, аналіз цієї тематичної групи здійснюватиметься на основі діалектних текстів, записаних особисто в цьому населеному пункті. Ці записи є цінним джерелом для діалектологічних досліджень.

Село Залужжя розташоване за 5 кілометрів від районного центру Яворів. Має із ним регулярне автобусне сполучення. Старої назви села не існувало.

У писемних пам'ятках починає фіксуватися у 1454 році у зв'язку із заснуванням у місті Яворові князем Вацлавом римо-католицької парафії із костьолом і зарахуванням її на користь привілеєм від 20 лютого 1455 року «...ділянки землі на притоці Якша між Залужжям і Яжевом».

---

<sup>1</sup>Жайворонок В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник. – Київ, 2006. – С. 268.

Наступну письмову згадку знаходимо в акті від 22 жовтня 1456 року, згідно з якою король Казимир Ягеллонський віддав місто Яворів разом із селами Вільшаниця, Залужжя і Чолгині в заставу з правом викупу Петрові з Шамотул за 1300 гривень польських. Беручи до уваги вищезгадані письмові згадки, можемо твердити, що село має багатотисячолітню історію і виникло задовго до XV ст., позаяк в цих письмових джерелах воно згадується як самостійне село, а не присілок чи поселення. Найвірогідніше місце розташування у період XV ст. було біля тракту Львів-Яворів-Ярослав, недалеко від сьогоденного урочища Мурина. Під час нападу турецьких завойовників село спалили, а людей повбивали. Хто вижив, переселився за великий луг, і там збудували нові помешкання. Це поселення почали називати селом за лугом, тобто Залужжя. За іншими переказами, походження відносять до назви місцевості Лужниця (зараз територія Польщі) та пов'язана з племенами лужницької культури.

Мешканці села називають себе «залужанці», поодинокий мешканець села – «залужанин», «залужанка». Жителі сусідніх сіл називають село – Залужжя, а його мешканців – залужанці, мінярі.

Головними частинами села є: Центр (частина села, де знаходиться церква, школа, клуб), Старий План (найдавніша частина села. Перші жителі Залужжя мешкали саме тут), Новий План ( частина села, де знаходяться новобудови), Горбок (розташований на своєрідному підвищенні - горбі), Ковтали (перший мешканець, який оселився в цій місцевості мав прізвище - Ковтало), Хаї (перший мешканець цієї місцини – Хай), Мурина ( переселенці з села Мурина). На сьогоднішній день на території села є загальноосвітня школа I-II ступенів, греко-католицька церква, сільська рада, клуб, садочок.

**Структура і обсяг роботи.** Робота складається з вступу, двох розділів, висновків, бібліографічного переліку використаних джерел.

**Джерельною базою** роботи є аудіозаписи інформаторів різних вікових груп із вказаного населеного пункту. Тексти записані особисто,

паспортизовано, затранскрибовано відповідно до вимог фонетичної транскрипції, що використовується у діалектологічних студіях. Перший інформатор Ціпивко Катерина народилася у 1933 році, освіта 7 класів у Залузькій школі, працювала у колгоспі. Другий інформатор - Федик Ганна 1936 року народження, освіта 8 класів у Залузькій школі, працювала у колгоспі. Третій інформатор – Луник Ганна Олексіївна 1944 року народження, освіта 5 класів у школі села Залужжя, працювала на заводі газованих вод. Четвертий інформатор – Федор Марія Василівна 1947 року народження, освіта 9 класів у школі села Залужжя та 2 класи у Яворівській СШ №1, продовжила навчання у сільськогосподарському технікумі у Самбірському районі із спеціальністю бухгалтер. Працювала у колгоспі бухгалтером. Підбір інформаторів різних вікових груп дасть можливість простежити динамічні процеси в мікросистемі говірки, а також архаїчне і нове у досліджуваній тематичній групі лексики.

**Мета роботи** – здійснити лексико-семантичний аналіз слів на позначення календарної обрядовості у селі Залужжя Яворівського району Львівської області, опираючись на записані особисто діалектні тексти носіїв говірки.

Реалізація мети передбачає виконання таких завдань:

- 1) опрацювати мовознавчу літературу, в якій розглянуто проблеми етнолінгвістики, зокрема вивчення лексики, пов'язаної з календарною обрядовістю;
- 2) розподілити виявлені діалектизми на тематичні групи;
- 3) з'ясувати значення слів, опираючись на контексти;
- 4) виявити діалектні особливості лексем;
- 5) з'ясувати їх походження, де це можливо.

**Метод дослідження:** описовий.

## РОЗДІЛ І. З ІСТОРІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ НАДСЯНСЬКОГО ГОВОРУ

### 1.1. Назва і територія поширення надсянських говірок

Надсяння – етнографічний район України, населення якого разом з українцями Лемківщини, Холмщини і Підляшшя зазнало найбільших людських, матеріальних та морально-психологічних втрат у середині ХХ ст. Зокрема в повоєнний період більша його частина опинилась у складі Республіки Польщі, а тих українців, які раніше проживали у долині Сяну та його правобережних приток, примусово виселили до УРСР або на північний захід сучасної Польщі.

Процес переселення українців із Польщі в Україну історики умовно поділяють на три основні етапи. Перший із них, який можна назвати добровільним, припав на вересень 1944 року - вересень 1945 року<sup>1</sup>. Тоді переселялись переважно незаможні українці, які виявили бажання виїхати в колгоспи Дніпропетровської, Миколаївської, Запорізької і Херсонської областей.

У вересні 1945 року, коли виїзд до СРСР майже припинився, політичні партії Польщі звернулися до місцевих українців із закликом покинути Польщу добровільно. Тоді ж розпочався другий етап їх виселення – насильницький, що тривав до липня 1946 року. У примусовому виселенні українців із теренів Ліського, Любачівського, Перемишльського і Сяноцького повітів брали участь три дивізії піхоти Війська Польського<sup>2</sup>. Загалом, за офіційною статистикою, станом на кінець 1946 року до УРСР виїхало близько 483 000 осіб<sup>3</sup>, решта (близько 220 000 українців) залишилась проживати на своїх корінних етнічних землях, тобто в Польщі.

---

<sup>1</sup>Васильєва Л.А- Українська діаспора у Польщі / Л.Д. Васильєва //Український історичний журнал. — 1992. - № 1 0 -1 1 . - С. 55.

<sup>2</sup>Місило Є. Передмова / Євген Місило // Акція “Вісла”: документи / (упор, і ред, Є. Місила; пер. з пол. І. Сварника]. - Львів; Нью-Йорк, 1997. — С. 15.

<sup>3</sup>Сергійчук В. Трагедія українців Польщі / Володимир Сергійчук. - Тернопіль, 1997. — С. 102.

Третій етап переселення – це злочинна акція “Вісла”, яка тривала від 28 квітня до 28 липня 1947 року. За даними Генерального штабу Війська Польського, за період цієї операції на північний захід сучасної Польщі виселили 140 575 українців і членів змішаних українсько-польських родин із 22 повітів трьох воєводств. Отже, упродовж неповних трьох повоєнних років майже всі українці, зокрема і з теренів значної частини Надсяння, покинули свою малу батьківщину. Прикрим є також те, що тривалий період саме Надсяння було обділене увагою українських етнознавців, які переважно не визнавали цього краю окремою етнографічною одиницею України. Зокрема Яків Головацький, член “Руської трійці”, який один із перших студював специфіку народної культури українців Галичини, Буковини та Закарпаття, жодним словом не згадав про Надсяння у дослідженні “Объяснение этнографической карты Галичины, северо-восточной Угрии и Буковины”, на відміну від Полісся, Волині, Поділля, Покуття, Гуцульщини, Опілля, Бойківщини та Лемківщини<sup>1</sup>.

Не згадано цього етнографічного району України також у спеціальній доповіді Григорія Стельмаха “Етнографічне районування України кінця ХІХ — початку ХХ ст. ”, із якою вчений виступив перед учасниками (етнологами, фольклористами, мовознавцями, мистецтвознавцями та іншими фахівцями гуманітарного профілю) наукової наради, що відбулася 20-23 лютого 1956 року в Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР (нині Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України)<sup>2</sup>. Змовчали про надсянців як про окрему етнографічну групу, на відміну від бойків, гуцулів чи лемків, Дмитро Косарик, Кость Гуслистий та Володимир Горленко в колективній монографії “Українці”, макет якої опублікували 1959 року.

---

<sup>1</sup>Головацький Я.Ф.// Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я.Ф. Головацким. — Москва, 1878. — Ч. 1: Думы и думки. — С. 683-721.

<sup>2</sup>Стельмах Г.Ю. Етнографічне районування України кінця ХІХ — початку ХХ ст. / Г.Ю. Стельмах //Українська етнографія. — Київ, 1958. — С. 106—114.

Сказане стосується параграфу К. Гуслистого, підготовленого у співавторстві з мовознавцем О. Моголою, про етнографічні групи українського народу в одному з томів колективної праці “Народы европейской части СССР”<sup>1</sup>. Надсяння не виділено як окрему етнографічну одиницю (район) в “Географічній енциклопедії України”<sup>2</sup>. Не визнавав його як “історико-етнографічний регіон” чи інший етнографічний підрозділ України й народознавець Анатолій Пономарьов<sup>3</sup>.

Після проголошення незалежності України гостро постала проблема районування українських етнічних земель, особливо під час підготовки перших навчальних посібників з української етнології (етнографії, народознавства). Однак за відсутності “Етнографічного атласу України” етнологи могли запропонувати лише загальні “контури” багатьох етнографічних одиниць, зокрема й Надсяння.

Етнографічне районування України запропонував відомий український етнолог і фольклорист Роман Кирчів 1994 року в навчальних посібниках “Українське народознавство” (за редакцією групи вчених Інституту народознавства НАН України) та “Етнографія України” (за редакцією професора Львівського національного університету імені Івана Франка Степана Макарчука).

Згодом, “за даними традиційної культури, зокрема збірки фольклорних текстів і етнографічних даних О. Кольберга “Przemyskie”, а також терену розміщення надсянських говорів”, Р. Кирчів виокремив “перемишльсько-яворівське Надсяння” як окремий фольклорний район України. Однак його

---

<sup>1</sup>Гуслистый К.Г. Этнографические группы украинского народа и диалекты украинского языка / К.Г. Гуслистый, А.П. Могила // Народы европейской части СССР. — Москва, 1964. - Т. 1. - С. 591-592.

<sup>2</sup>Горленко В.Ф. Етнографічне районування / В.Ф. Горленко // Географічна енциклопедія України. — К., 1989. — Т. 1: А — Ж. — С. 393—394. 11 Пономарьов А. Регіональні барви України й українців / Анатолій Пономарьов.

<sup>3</sup>Українці: Історико-етнографічна монографія у двох книгах. — Опішне, 1999. — Кн. 1. — С. 57—72; Його ж. Історико-етнографічне районування / А.П. Пономарев // Украинцы. — Москва, 2000. — С. 27—43.

локалізація, як й “етнографічного підрайону” Надсяння, є дуже умовною, без зазначення конкретних меж.

Наслідуючи Р. Кирчіва, етнографічним підрайоном Прикарпаття вважав Надсяння і С. Макарчук<sup>1</sup>. На підставі скупих наукових свідчень дослідник проводив східну межу цієї етнографічної одиниці України долиною ріки Верещиця, південну — низиною верхнього Дністра, що, як пересвідчимось далі, лише частково відповідає дійсності. Перемишльсько-яворівське Надсяння окремим “етнографічним підрайоном Прикарпаття” вважає і сучасний львівський етнолог Роман Сілецький<sup>2</sup>.

Учень і послідовник Р. Кирчіва Євген Луньо, вивчаючи обрядово-звичаєвий фольклор Яворівщини, спершу називає цей край “етнографічним підрайоном Українського Прикарпаття”, однак територіально насправді протиставляє Надсянню, коли зазначає, що “на сході [підрайон. — М. Г.] межує з Опіллям, а на заході переходить в Надсяння”<sup>3</sup>. Відтак дослідник безпідставно оголошує Яворівщину окремим “історико-етнографічним районом”, який “співвідносний з колишнім (з часів Австро-Угорщини і панської Польщі) Яворівським повітом”<sup>4</sup>.

Водночас у деяких інших дослідженнях фольклорист уже вважає адміністративно-територіальну Яворівщину частиною Надсяння<sup>5</sup>, тим самим виявляючи наукову непослідовність.

---

<sup>1</sup>Макарчук С. Історико-етнографічні райони України: навч. посіб. / Степан Макарчук. — Львів, 2012. — С. 38—39 (карта), 263-264.

<sup>2</sup>Сілецький Р. Традиційне селянське житло українців Галичини ХІХ — початку ХХ ст. / Роман Сілецький // Галичина: етнічна історія. Тематичний зб. ст.—Львів, 2008.—С. 94.

<sup>3</sup>Луньо Є. Обрядово-звичаєвий фольклор Яворівщини: автореф. дис. ... канд. філол. наук / Євген Андрійович Луньо. - Київ, 1993. — С. 1.

<sup>4</sup>Луньо Є. Народний літопис повстанської Яворівщини / Євген Луньо // Яворівщина у повстанській боротьбі. Розповіді учасників та очевидців - Львів, 2005. — Т. 1: Наконечне Перше. Наконечне Друге. - С. 9.

<sup>5</sup>Луньо Є. Сучасні народні співці Яворівського Надсяння / Євген Луньо // Наукові записки / Івано-Франківський краєзнавчий музей. - Івано-Франківськ, 2001. - Вип. 5—6. — С. 116—12

Невідповідність статусу Надсяння в загальній етнографічній ієрархії України очевидна для нас також тому, що за наявності окремого надсянського діалекту досліджуваний край називають лише етнографічним підрайоном географічного Прикарпаття, тоді як в інших аналогічних випадках етнографічні одиниці — самостійні райони: бойківський говір — етнографічний район Бойківщина, волинський говір — історико-етнографічний район Волинь тощо. Проявляється ця невідповідність і тоді, коли дослідники вважають однаковими за етнографічним статусом Надсяння з архаїчним надсянським говором і надумане Підгір'я без окремого діалекту української мови. Так само, на нашу думку, позбавлене всякого підґрунтя твердження деяких науковців про Яворівщину як окремий “етнографічний підрайон”, “етнографічний район” чи “історико-етнографічний район”, позаяк на й території поширений саме надсянський говір.

Окрім цього, зазначмо: за всіма зовнішніми ознаками Надсяння є типовим етнографічним районом України. Щодо географії, то він охоплює східну частину Надсянської низовини, яка своєю чергою займає територію між “берегом Малопольської височини на північному заході, Розточчям і Опіллям на сході та берегом Карпат на півдні; на південному сході переходить у Наддністрянську котловину.<sup>1</sup> Цілісність етнокультурного й етномовного континууму Надсяння, як зазначалося раніше, вже втрачено. Нині може йтися лише про ту його частину, яка залишилася у складі України.

За наявними та доступними етнографічними матеріалами, наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. північна межа досліджуваного етнографічного району проходила гірським пасмом Розточчя. Дослідники українських говірок проводять цю лінію по ріці Танва — правій притоці Сяну<sup>2</sup>.

Крайніми північними поселеннями сучасної Яворівщини є Сопіт, Принада, Середкевичі і Висіч. Вони розміщені на вододілі Західного Бугу й

---

<sup>1</sup>Щубійович В. Надсянська низовина / В.К. 11 Енциклопедія українознавства. Словникова частина. Перевид. в Україні—Львів, 1996. — Т. 5. — С. 1676.

<sup>2</sup>Лесів М. Українські говірки у Польщі / Михайло Лесів. — Варшава, 1997. — С. 151,157.

Сяну, тобто на північних схилах Розточчя, звідки беруть початок водні артерії, які прямують до Західного Бугу. Натомість сусідні села Смолин і Вороблячин розташовані на південних схилах Розточчя, звідки водні артерії течуть до Сяну. Пропоновані етнографічні матеріали засвідчують, що традиційно-побутова культура місцевого населення за походженням, характером і специфічними ознаками є суто надсянською, хоча в ній вже помітні поодинокі вкраплення та явища північних сусідів — волинян. Власне, Розточчя вважає північною межею Надсяння Р. Радович на підставі типових архітектурно-етнографічних особливостей місцевого житла<sup>1</sup>. Розточчя є північною межею Надсяння також з історичного погляду: у княжий період поблизу вже згаданого с. Вороблячин був стратегічно важливий перехід через гірське пасмо, який називався Воротами. “Це було місце оборонне, бо не можна було обійти нікуди — тому звалися Ворота через тісноту свою”<sup>2</sup>. Охороняла цей перехід військова залога, яка перебувала в укріпленому замку Подтелича (нині с. Потелич Жовківського р-ну Львівської обл.). Східна межа Надсяння проходила рікою Верещиця, що бере початок у Розточчі біля с. Верещиця Яворівського району і впадає у Дністер на захід від с. Повергів Миколаївського району Львівської області.

Заплава ріки широка, з озероподібними розширеннями, у багатьох місцях заболочена<sup>3</sup>, що, зрозуміло, перешкоджало регулярним контактам між населенням правобережжя і лівобережжя, особливо в давні історичні періоди (середньовіччя, добу раннього модерну). У княжу добу східний кордон Перемишльської землі (князівства) сягав Верещиці<sup>4</sup>.

Прикметно, що поблизу беруть початок дві важливі водні артерії Сянсько-Дністровської вододільної низовини — Вишня і Шкло, які теж

---

<sup>1</sup>Радович Р. Традиційне сільське житло на Опіллі другої половини XIX — початку XX століть / Роман Радович // Записки Наукового товариства імені Шевченка. — Львів, 1995.— Т. ССXXX: Праці Секції етнографії та фольклористики.—С. 105.

<sup>2</sup>Крип'якевич І.П. Галицько-Волинське князівство / І.П. Крип'якевич. — Київ, 1984. - С. 31.

<sup>3</sup>Falkaemc^K Monografia powiatu Gródeckiego. - Gródek, 1896. - S. 73,76,79,88,106 та ін.

<sup>4</sup>Крип'якевич І.П. Галицько-Волинське князівство. - С. 30.

ускладнювали комунікаційний зв'язок між населенням Надсяння й Опілля. Вододіл між річками Верещиця та Щирка (ліва притока Дністра, яка протікає Пустомитівським і Миколаївським районами Львівської області) є, фактично, межею існування наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст. двох різних типів традиційного житлово-господарського комплексу із притаманною для кожного з них локальною специфікою<sup>1</sup>. Південна межа Надсяння (за даними дослідників надсянського діалекту) сягала ріки Стрв'яж (Стривігор)<sup>2</sup>, що впадає в Дністер в околицях с. Долобів Самбірського району Львівської обл. Відзначмо одну особливість: у період весняних повеней після сніжних зим або великих дощів улітку ріса разом зі своїми притоками виходить із берегів і затоплює значну площу суші, передусім на теренах Самбірщини. Особливість полягає також у тому, що за 15—20 км на південь від її гирла у Дністер впадає Верещиця, а між ними в районі м. Рудки бере початок Вишня<sup>3</sup> — права притока Сяну.

Інакше кажучи, названі ріки утворюють на лівобережжі Дністра важкопрохідний заболочений простір між двома етнографічними районами — Надсянням та Опіллям. Західної межі етнографічного Надсяння, зважаючи на історичні події середини ХХ ст., відтворити достовірно вже неможливо; вона завжди буде лише умовною. Безсумнівим для нас є тільки одне: до Другої світової війни основна лінія українсько-польського етнічного розмежування проходила річкою Сян від м. Сянок до м. Ярослав. Територія поширення надсянських говірок була окреслена М. Пшеп'юрською порівняно точно і такий територіальний обсяг цієї діалектної групи існує донині.

Отже, за сучасним адміністративним поділом, територія Надсяння охоплює Мостиський, Яворівський (окрім його крайньої східної смуги), західну

---

<sup>1</sup>Радович Р. Традиційне сільське житло на Опіллі. Львів, 1995— С. 106.

<sup>2</sup>Гриценко П.Ю. Надсянський говір. - С. 357; Лесів М. Українські говірки у Польщі. Варшава, 1997 - С. 151 .

<sup>3</sup>[Електронний ресурс]. — Режим доступу: [https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B8%D1%88%D0%BD%D1%8F\\_\(%D1%80%D1%96%D1%87%D0%BA%D0%oB0\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D0%B8%D1%88%D0%BD%D1%8F_(%D1%80%D1%96%D1%87%D0%BA%D0%oB0)).

частину Городоцького, північну смугу Самбірського і Старосамбірського районів Львівської області<sup>1</sup>.

---

<sup>1</sup>Заставний Ф.Д. Географія України / Ф.Д. Заставний. — Львів, 1994. - С. 15; Лесів М. Українські говірки у Польщі. — С. 158.

## 1.2. Дослідження надсянського говору

Наука про українську мову, про її живу народну основу не може розвиватися й збагачуватися фактами без докладної характеристики говорів. Швидкий розвиток української діалектології й лінгвістичної географії супроводжується посиленням збиранням діалектних матеріалів на всій території поширення українських говорів. За останні десятиліття опубліковано величезну кількість досліджень з української діалектології, лінгвістичної географії. Основною причиною зацікавленості діалектами є те, що діалект – не тільки лінгвістична територіальна одиниця, але й етнографічна та культурологічна, а діалектні мовні явища, як й інші елементи народної культури, у багатьох випадках характеризуються історичною закоріненістю, стійкістю, а подекуди залишаються чи не єдиним джерелом для внутрішньої реконструкції ряду мовних явищ. У сучасному українському мовознавстві щодо діалектної диференціації української мовної території виокремлюються два періоди: доісторичний та історичний<sup>1</sup>.

Новим етапом у вивченні надсянських говірок стали студії Івана Зілинського. Праця «Дещо з фонетики українських говорів»<sup>2</sup>, як і наступні, не була спеціально присвячена надсянським («долівським») говіркам (І. Зілинський кваліфікував надсянський говір як окрему одиницю.) Про особливе місце надсянського діалекту на лінгвістичній карті України згадував дослідник у праці «Проба упорядкування українських говорів». Натомість термін «надсянський» запропонував Всеволод Ганцов. Дискутуючи з І. Зілинським щодо класифікації українських говорів та пропонуючи власну назву говору, учений зазначив: «В межах південно-західної групи можна відрізнити говори : карпато-угорсько-надсянські, наддністрянські (галицько- холмсько-волинські)».

---

<sup>1</sup>Шевельов Ю. Загальний огляд хронології постання українських діалектів / Ю. Шевельов // Ю. Шевельов. Історична фонологія української мови. – Харків.: Акта, 2002. – 1054 с.

<sup>2</sup>Зілинський І. Дещо з фонетики українських говорів / Іван Зілинський.- Львів, 1908.- С 13.

Іван Зілінський прийняв запропоновану В. Ганцовим<sup>1</sup> назву групи говірок і використав її у своїй першій лінгвогеографічній праці – «Карта українських говорів з поясненням».<sup>2</sup> Назву «надсянський» підтримала і М. Пшеп'юрська, вказавши, що термін «долівський говір» «не всюди відповідає географічному виглядові терену».<sup>3</sup> Розвідки про надсянські говірки продовжує праця Владислава Курашкевича про дифтонги в говірках від Сяну до Нарви.<sup>4</sup>

Результатом багаторічного зацікавлення українськими говірками, які внаслідок зміни лінії кордону після Другої світової війни опинилися на території Польщі, є публікації і про надсянські говірки Михайла Лесіва, узагальнені в монографії «Українські говірки в Польщі».<sup>5</sup> Звісно ж, говірки Надсяння представлені також у загальних курсах з української діалектології: про різні мовні рівні надсянського говору йдеться в роботах Федота Жилка<sup>6</sup>, Степана Бевзенка<sup>7</sup>, Івана Матвіяса.<sup>8</sup> Тепер надсянські говірки функціонують лише на заході трьох районів Львівської області – Яворівського, Мостиського, Старосамбірського, а також в окремих населених пунктах України та Польщі. Тому надсянський говір 1939 року і надсянський говір початку ХХІ ст. є різними діалектними системами, адже на даний час маємо справу із двома його різновидами: – переселенськими говірками, які підпорядковані сильними змінами під впливом інших мовних систем; – говірками, поширеними на своїй

---

<sup>1</sup>Ганцов В. Діалектологічна класифікація українських говорів (з картою) / В. Ганцов // Записи Історично-філологічного відділу ВУАН. - Київ, 1923. – Кн 4.- С.12.

<sup>2</sup>Зілінський І. Карта українських говорів з поясненням / Іван Зілінський // Праці Українського Наукового Інституту. Варшава, 1993. – Т. XIV: Серія філологічна . – Кн. 3. – 20с.

<sup>3</sup>Пшеп'юрська М. Надсянський говір . - С.1

<sup>4</sup>Kuraszkiewicz W. Ukrainskie I bialoruskie dyftongi i ich redukcja w gwarach od Sanu po Narew / W. Kuraszkiewicz //Z Polskich Studiow Slawistycznych. – Warszawa, 1978.- № 5. –S. 73-79

<sup>5</sup>Лесів М. Українські говірки в Польщі / Михайло Лесів. – Варшава, 1997. – 425 с.

<sup>6</sup>Жилко Ф.Г. Нариси діалектології української мови / Ф.Жилко . –Київ., 1955. – 315 с.

<sup>7</sup>Бевзенко С.П. Українська діалектологія / С.П. Бевзенко. – Київ, 1985. – 246 с.

<sup>8</sup>Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори / І.Г. Матвіяс.- Київ,1990.- 168с.

етнічній території, які піддаються асимілятивним змінам значно менше. Жодна мова (говір) не існує ізольовано, у ній відображаються контакти з іншими мовними системами, які мали місце упродовж усієї історії народу (як писаної, так і неписаної). Однак у надсянських говірках маємо справу з особливими процесами. Так, додепортаційний період характеризується сильним впливом польської мови, яка, крім приватного спілкування між представниками різних національностей, була офіційною, а отже, вживалася у державних установах, школах, засобах масової інформації тощо. Назву *надсянський говір* у наукову термінологію ввів Іван Зілинський в 1933 році<sup>1</sup>, і утвердилася вона після опублікування монографії М. Пшеп'юрської *Надсянський говір* у 1938 році у Варшаві.<sup>2</sup> Цю назву знаходимо в енциклопедії, виданій у міжвоєнний час у Львові, де говориться про західну групу українських говорів і перераховуються такі групи, як південно-волинська, подільська, наддністрянська (опільська), **надсянська**, лемківська, бойківська, середньо-закарпатська, гуцульська і покутсько-буковинська.<sup>3</sup>

З географічної точки зору ця назва найбільш доречна (говори над Сяном). Аналогічні численні назви говіркових груп це, між іншим, наддністрянські, наддніпрянські, надпрутські тощо.. У наш час назва *надсянські говірки* появляється уже в усіх монографіях, що обговорюють класифікацію південно-західно-українського наріччя (діалекту). Вживаються також назви *Надсяння*, *Посяння*, *Надсянщина*.

Коли говорити про головні міста й містечка, навколо яких на території Польщі скупчувалися і частково ще й донині можуть бути села, в яких живуть носії надсянських говірок, це Перемишль (головне місто Посяння), Сянік,

---

<sup>1</sup>Зілинський І. Карта українських говорів з поясненням / Іван Зілинський // Праці Українського Наукового Інституту. Варшава, 1993. – Т. XIV: Серія філологічна . – Кн. 3.

<sup>2</sup>М. Пшеп'юрська, Надсянський говір. Варшава, 1938. Праці Українського Наукового Інституту. Т. XLIV. 88 с.

<sup>3</sup>Українська Загальна Енциклопедія. Книга знання в 3-х томах. Під гол. ред. І. Раковського. Т. III. Львів 1935. С. 563-565.

Ярослав, Березів, Радимно, Тарногород, Переворськ, Лежайськ, Любачів. Старішою назвою на означення надсянських говірок був *долівський говір*; назву цю впровадив до наукової термінології Іван Верхратський, який перший старався визначити цю діалектну групу як самостійну одиницю. Автор цієї монографії надає говоріві назву *долівський*, посилаючись на факт, що лемки так називали мешканців околиць Перемишля і Ярослава.

Жодна мова (говір) не існує ізольовано, у ній відображаються контакти з іншими мовними системами, які мали місце упродовж усієї історії народу (як писаної, так і неписаної). Однак у надсянських говірках маємо справу з особливими процесами. Пограничне положення мало велике значення у створенні цього оригінального говору. На вигляді його могло заважити немало сусідство польських діалектів, що спричинило взаємні впливи. В обсягу самих українських говорів через своє положення займає надсянський говір виняткове становище, бо він є: «...посереднім зеном, що лучить до певної міри карпатські говори з північно-українськими».<sup>1</sup>

Це все могло вказати те, що надсянський говір має такий консервативний і відсталий характер, чим дуже відрізняється від літературної мови. Його граматична система є збором різних і часто суперечних явищ, несподіваних переходів з одної екстремі в другу. Необхідно констатувати, що, утративши цілісність ареалу в результаті позамовних чинників, надсянські говірки зазнають швидкого процесу нівеляції; молодше покоління, яке проживає на території поширення надсянського говору (крайній захід Львівської області), ним майже не володіє; мовці старшого покоління – помирають, а з ними поступово може зникнути один з архаїчних українських говорів.

На основі записів із 18 переселенських говірок можна констатувати різний ступінь збереження надсянських рис в оточенні наддністрянського говору, на що впливають такі позалінгвальні чинники, як місце, час, соціальне середовище, ступінь освіченості тощо. Звичайно, найкраще говір зберігся у

---

<sup>1</sup>Зілинський І. Карта українських говорів з поясненням / Іван Зілинський // Праці Українського Наукового Інституту. Варшава, – 1993.

місцевостях компактного проживання переселенців, особливо виселених із одного населеного пункту, у людей, які не мають освіти, надовго не виїжджають за межі села; наприклад, у с. Тулиголови, що біля Комарна, компактно проживають переселенці з північної частини Надсяння. Мешканці села, особливо старше покоління, і досі володіють надсянським говором з усіма його рисами на лексичному, фонетичному і граматичному рівнях.

Ступінь збереженості говірки, стійкості до асимілятивних змін є найвищим у тих випадках, коли переселення відбулося у межах надсянського мовного ареалу.<sup>1</sup>

---

<sup>1</sup>Хомчак Л. До функціонування надсянських говірок в умовах білінгвізму // [Електронний ресурс] / Л. Хомчак // Сучасні проблеми мовознавства та літературознавства. - 2008. - Вип. 12. - С. 206-210. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/spml\\_2008\\_12\\_55](http://nbuv.gov.ua/UJRN/spml_2008_12_55)

### 1.3. Опис говірки села Залужжя

#### А) Фонетичні явища говірки

1) [**\*e**], [**\*ь**] у наголошеній позиції переходять у голосний переднього ряду високо-середнього піднесення [e]: **ўтец**, **у<sup>1</sup>вес**, а в ненаголошеній у відкритому або закритому складах — в [i]: **к<sup>1</sup>оп'іц**, **з'і<sup>1</sup>леньї**, **н'і н'і<sup>1</sup>су**.

2) У частині (переважно в західнонадсянських) говірок [**\*e**] > [y]: **н'ус** ‘ніс’, **л'уг** ‘ліг’; після губних у цій позиції можливі вставні й, **н'**: **мн'ут** ‘мед’, **пйук** ‘пик’; у сусідстві з [p] та після [ж], [ч], [ш], [й] е переходить в а: **сара<sup>1</sup>дина** ‘середина’, **шастїї** ‘шостий’ **б'і<sup>1</sup>раза** ‘береза’, **жаб<sup>1</sup>рак** ‘жебрак’, **г<sup>1</sup>раб'ін'** ‘гребінь’ (це, до речі, специфічна риса надсянських говірок).

3) Зберігається давнє розрізнення [**\*i**] та [**\*ы**] — звук і на місці [**\*i**] після приголосних, крім **ж, ч, ш, р**: **ді<sup>1</sup>тіна**, **руб'і<sup>1</sup>ті**; звук [ы] на місці [**\*ы**]: **сыр**, **дым**, у частині говірок — лабіалізований [ы°]; сильна лабіалізація спостерігається у ненаголошеній позиції, зокрема в префіксі **вы-** і частці **бы**, а також сполучнику **жы**: **вуган'еў** ‘виганяв’, **жыбу** < **жеби** ‘щоби’, **робиў** **бу** ‘би’).

Слушними щодо вказаних рис є міркування М. Лесева: “У надсянських говірках можна знайти такі звукові явища, які дозволяють називати їх архаїчними, між іншим, завдяки тому, що давнє староукраїнське розрізнення праслов'янських голосних **і** та **ы (и)** залишилося у цих говірках донині, але в дещо іншому вигляді, ніж в архаїчних лемківських та бойківських говірках. У системі голосних можна назвати кілька характерних для цього мовного ареалу прикмет: а) за найсуттєвішу надсянську звукову прикмету вважається вимову спільнослов'янського **і** як **і**, яке не пом'якшує попередніх приголосних, напр., **худіті** ‘ходити’, **сіла**, ‘сила’, **дітіна** ‘дитина’, **гудіна** ‘година’, **маліна** ‘малина’”<sup>1</sup>.

<sup>1</sup>Лесів М. Українські говірки у Польщі / Михайло Лесів. – Варшава, 1997. – С. 200.

Це явище – як писала М. Пшеп'юрська – є одним з архаїзмів, що досить сильно задержуються в пограничних говорах завдяки підтримці в аналогічному явищі сусідніх мов”<sup>1</sup>. Йдеться тут, очевидно, про підтримку з боку сусідніх польських говірок та загальнопольської літературної мови.

4) [\*a] після шиплячих і м'яких приголосних у південних і північних говірках зберігається [a]: |т'аж<sup>м</sup>ко, а в центральних говірках у наголошеній позиції переходить в [e]; ч'ес, |т'еж<sup>м</sup>ко, у ненаголошеній — переходить в [i]: |з'іл'і 'зілля'.

5) При послідовному вживанні сполук **ги, ки, хи** наявні сполуки **г'і, к'і, х'і**: бат'к'і, х'ітри, с'н'іг'і, зрідка — паралельно з **г'е, к'е, х'е**.

6) Укання, яке поширене не лише в позиції перед наголошеним складом з голосним високого піднесення, а й у інших позиціях, зокрема в кінці слова: **кавалук, вуно ни йілу**.

7) Лабіалізація [a] (>a<sup>o</sup>) перед у: **бра<sup>o</sup>ў, ўз'оў**.

8) Зміна [\*o]>[i]: **н'іч, к'ін', с'т'іл**, у частині говірок не завершеною, тому на місці [o] виступають голосні [o], [o<sup>y</sup>], [ы], [и]: **но<sup>y</sup>ч, кын' 'кінь', стил**.

9) Друге повноголосся, передусім у дієсловах, зрідка — в іменниках: **ўубдереты 'обдерти', смерети 'смерті'**; це явище спостерігається в південній частині надсянських говірок.

10) Відсутність подовження в іменниках с. р. типу **жит'е, знан'е**.

11) Перехід [ў], [в] у функції префікса чи прийменника перед наступними дзвінками в [г], перед глухими — в [х]: **гмер 'вмер', гдома 'вдома', хпаў 'впав', х пояс 'в пояс'**.

12) Протетичні **в/ў-**, зрідка **г-**, **й-**: **ўоже|леда, |гинчій 'інший', |йиній 'іній'**. “Слова, що починаються голосним звуком, приймають, як правило,

---

<sup>1</sup>Пшеп'юрська М. Надсянський говір / Марія Пшеп'юрська // Праці Українського Наукового Інституту. – Варшава, 1938. – Т. XLIV: Серія філологічна. – Кн. 7. – С. 15.

якийсь т.зв. протетичний приголосний на початку слова, це може бути **в-** (ǃ-); **воку** ‘око’, **вобрас** ‘образ’, **вог’ірук** ‘огірок’, **вакац’її** ‘акація’<sup>1</sup>. “Оригінальним явищем є поява **ль** на місці протетичного **й**, а **л** у ролі протетичного приголосного. Приклади: **Л’іл’ко** ‘Ілько’, **Л’ул’ка** ‘Юлька’, **л’ігла** ‘ігла, голка’, **лутава** ‘отава’<sup>2</sup>.

**13)** Втрата інтервокального **й** у дієсловах теперішнього часу: **їа мау** ‘я маю’.

**14)** У дієслівних формах зберігається сполука губний + **ј**: **робйу**, **терпйу**.

**15)** Асимілятивні зміни сполук **вн**, **бн** в **мн**: **мнук** ‘внук’, **др’імний** ‘дрібний’, **жк** в **жг**: **книжга**, **жц’** в **ждз’**: **книждз’і** ‘книжці’, **ст’** в **сц’**: **с’ц’іна**.

**16)** [н'] у сполучі з деякими наступними приголосними зазнає розщеплення — виділяється окремий звук [й], а [н] зберігається або втрачається: **мен’шый** > **мейншый** і **мейшый**, **весе’лен’кый** > **весе’лейкый**.

**17)** Оглушення дзвінкх у кінці слова і перед глухими: **миш тыми** ‘між тими’.

**18)** Диспалаталізація м’яких приголосних: [р'] перев. у сполуках **р’у**, **р’е** при збереженні м’якості у сполучі з **р’а**: **пуредок**, **журус’а**, [с'], [ц'] у прикметникових суфіксах: **пан’ск’її**, **л’уцк’її**; [ц'] у кінці слів: **хлопиц**, кінцевого [т'] у дієсловах 3-ї особи одн. і мн.: **ход’їт** — **ход’ат**, **нос’їт** — **нос’ат**.

Наголос у надсянському говорі рухомий; у говірках, що зазнали сильного польського впливу, відчутна тенденція наголошувати другий від кінця слова склад: **печи**, **гора**, а в багатоскладових словах — третій і четвертий склад від кінця слова: **вел’їк’її**, **памйатати**.

<sup>1</sup>Горбач О. Говірка Комарна й Комарнянщини / О. Горбач // Комарно-Рудки та околиця. Збірник історично-мемуарних, географічних і побутових матеріалів. НТШ: «Український архів». - Т. 43, Нью-Йорк, 1987. - С. 321.

<sup>2</sup>Пшеп’юрська М. Надсянський говір / Марія Пшеп’юрська // Праці Українського Наукового Інституту. – Варшава, 1938. – Т. XLIV: Серія філологічна. – Кн. 7. – С. 30.

## Б) Морфологічні особливості

1) Закінчення **-ом** в орудному відмінку одн. іменників і займенників ж. р.: **том руком, с такoм бабoм**. М. Пшеп'юрська висловила свої міркування на цю тему: "Орудний жіночого роду відіграє важну роллю в надсянському говорі. Маючи дві форми (**руком** і **руков**), споріднює одною з них наш говір з лемками, другою лучить з іншими західноукраїнськими говорами. У більшості надсянських говірок панівним є закінчення **-ом (том руком)**, тільки у південно-східній частині надсянської мовної території виступають форми орудного однини жіночого роду з закінченням **-оў, -уў, -еў, -іў** типу **рукоў, душеў, кривеў** 'кров'ю', **смертіў** 'смертю', **паніў** тощо"<sup>1</sup>.

2) Закінчення **-и** в місц. в. одн. іменників ч. і ж. р. з основою на м'який приголосний: **на кони, на поли**.

3) У пн.-зх. говірках у дав. і ор. в. одн. з основою на м'який приголосний закінчення **-еви/-еві, -ем: ко<sup>у</sup>сареві — ко<sup>у</sup>сарем**; у пд.-сх. говірках відповідно **-ови/-ові, -ом: в'іц'ови — в'іц'ом**; іменники с. р. з основою на м'який приголосний мають закінчення **-ом: жит'ом**.

4) У наз. в. мн. в деяких говірках збереглися архаїчні форми на **-ове: газдове, д'ідове**).

5) Послідовно вживається арх. форма знах. в. мн.: **пил'нуїу тил'ата, маў сыны**.

6) Наявність результатів впливу форм род. в. мн. іменників ч. р. на іменники ж. і с. родів: **баб'іў, куров'іў, сел'іў, ноч'іў**.

---

<sup>1</sup>Пшеп'юрська М. Надсянський говір / Марія Пшеп'юрська // Праці Українського Наукового Інституту. – Варшава, 1938. – Т. XLIV: Серія філологічна. – Кн. 7. –С 38-39

7) Поряд із поширеними формами ор. в. мн. іменників ч. р. на **-ами/-ми** (**бра<sup>1</sup>тами, брат<sup>1</sup>'ми**) відзначено форми на **-има/-іма** (**пал<sup>1</sup>'цима**), **-ема** (**жин<sup>1</sup>'ц'ема, муж<sup>1</sup>'ема**).

8) У місц. в. мн. іменників ж. р. збереглося закінчення **-ох: ф кунуп<sup>1</sup>л'ох, на ме<sup>1</sup>жух, зрідка — -ех: у груд<sup>1</sup>éх**.

9) Форми двоїни іменників ж., зрідка — с. р. при числівниках 2 — 4: **дв'і мо<sup>у</sup>ло<sup>у</sup>дици, ш<sup>т</sup>ири ка<sup>п</sup>ус'ц'і**.

10) Специфічною морфологічною рисою надсянських говірок є усічені форми кличного відмінка: **мам** 'мамо', **Ган'** 'Ганю', **О<sup>у</sup>к'сан'** 'Оксано', **Ма<sup>р</sup>ин'** 'Марино', **Ми<sup>к</sup>ол'** 'Миколо'.

11) Нестягнені членні форми прикметників і займенників (**та<sup>к</sup>'ійі мал<sup>ь</sup>ійі**) поряд із стягненими та усіченими (**ц'і добр'і діти, б'ілы, з'імовы**).

12) Енклітики **ми/м'і** 'мені', **ти/ті, си/сі, (м)н'а, т'а** (даї му; воз' н'а на плеч').

13) займенники **він, вона, воно** у непрямих відмінках мають форми **йі, йу** 'її', **негу** 'його' та ін.

14) Інфінітиви дієслів з основою на задньоязикові приголосні мають форми на **чи: б'ічи, стричи**).

15) Дієслова з основою на **-а-** мають закінчення в одн. **-м, -ш, -т** (**гадам, гадаш, гадат**), у мн. **-мо, -те, -ут** (**гадамô, гадате, гадають**).

16) Форми наказового способу творяться усіченням закінчення і часто з палаталізацією кінцевого приголосного основи (**при<sup>н</sup>ес', бер'**); інколи під впливом інших типів дієвідмінювання набувають кінцевого **-ї** (**пусмут<sup>р</sup>її, пулу<sup>ж</sup>її, ру<sup>б</sup>її як даї, маї**).

17) Сліди архаїчних складених форм минулого часу (**пу<sup>1</sup>с'їйала** м 'посіяла', **хо<sup>1</sup>дили змо** 'ходили', **би<sup>1</sup>ли сте** 'були'), майбутнього часу (**бу<sup>1</sup>ди ро<sup>1</sup>бил** 'буде робити'); умовного способу (**х<sup>1</sup>т'їли би смо** 'хотіли б');

18) Широке використання при творенні прислівників суфіксів **-ка, -ака, -кі** (**те<sup>1</sup>перка, та<sup>1</sup>мака, нес'к'ї**), а також **-(в)ай, -ий** (**ку<sup>1</sup>даї, туди<sup>1</sup>ваї, ну, ну<sup>1</sup>ний**); поширені прислівники із суфіксом **-ї** (**доб<sup>1</sup>р'ї** 'добре').

19) Використання сполучників **жи** 'що', **жи<sup>1</sup>би** 'щоб', **бесту, бр<sup>1</sup>исту<sup>1</sup>то** 'якби', прийменника **без<sup>с</sup>** 'через'.

## В) Синтаксичні особливості

- 1) Використання сполучника **жи** 'що': **д'їс'таў х плеч'ї / жи ни м'їх фс'таг'ї**.
- 2) Уживання сполучника **жи<sup>1</sup>би** 'щоб': **мама х<sup>1</sup>т'їли / жи<sup>1</sup>би в'їн ру<sup>1</sup>б'їў**.
- 3) У сполученні з числівниками 2-4 прикметник перед іменником стоїть у родовому відмінку: **тих два с'тарших б'рати, тих три менших б'рати**.
- 4) Використання прийменника **без** у значенні **через**: **без ду<sup>1</sup>рогу, без в'їк'но**.
- 5) Замість прийменника **про** вживається прийменник **за**: **жу<sup>1</sup>ритис'ї за когус'**.<sup>1</sup>

## Г) Лексичні особливості

Словникова система надсянських говірок вивчена недостатньо. На думку Ф. Жилка, особливості лексики Надсяння виявляються в значному нашаруванні слів з польської мови, що вимовляються по-польськи або в фонетичній

---

<sup>1</sup>Риси надсянського говору подано на основі видань: *Бевзенко С. П.* Українська діалектологія / С. П. Бевзенко. – Київ: Вища школа, 1980. – С. 223; *Гриценко П. Ю.* Надсянський говір / Павло Гриценко // Українська мова. Енциклопедія. – Київ, 2000. – С. 357-359; *Жилко Ф. Т.* Говори української мови / Федот Жилко. – Київ, 1958. – С. 85-91; *Жилко Ф.* Нариси з діалектології української мови / Федот Жилко. – Київ, 1966. – С. 203-207; *Лесів М.* Українські говірки у Польщі / Михайло Лесів. – Варшава, 1997. – 414-425; *Матвіяс І.* Українська мова та її говори / Іван Матвіяс. – К., 1994. – С. 87-88.

оболонці у згоді з особливостями місцевих говірок. Далі цей же автор стверджує, що деякі суто місцеві слова, поширені іноді також в окремих карпатських або наддністрянському говорах. Наводить такі слова: *бáстір* ‘хлопець, син’, *бастірка* ‘дівчина, дочка’, *дзядзя, дзядко* ‘дід’, *біти* ‘чоботи’, *боїско* ‘місце в stodolі, де молотили збіжжя’, *громадільник, грабáч, грабáльник* ‘хто загібає сіно’, *кóбиця* ‘дерев’яна колода, на якій рубають дрова’, *паль* ‘дрова’, пувала ‘стеля’. До слів, запозичених з польської мови, Ф. Жилко зачислив, між іншим, такі надсянські слова, як *гадáті* ‘говорити’ (польськ. гада́с), *во́гін* ‘хвіст’ (з польськ. ogon) та інші<sup>1</sup>. Про значну кількість польських запозичень у лексиці надсянських говірок писав також М. Лесів, називаючи для прикладу такі слова, як *бáрдзу, ца́вкum, члóвек, дзяд, дзіся, халу́па, хлупáк, ксті́ни* ‘хрестини’, *ксьо́нишка* ‘книжка’, *кубіта* ‘жінка’, *льо́с* ‘доля’, *по́гріб* ‘похорон’<sup>1</sup>.

У книзі “Надсянський говір” М. Пшеп’юрської зафіксовано майже 800 слів із цього діалекту. За спостереженнями М. Лесева, “більшість із цих одиниць репрезентує загальноукраїнську лексику. До слів, що відрізняються від загальноукраїнських звуковими прикметами, можна зарахувати, наприклад, такі, як *батюг* ‘батіг’, *бебухі* ‘бебехи’, *бугіні* ‘богиня’, *візіраті* ‘визирати, виглядати’, *гагівкі* ‘гаївки’, *дівгір* ‘дівер, брат чоловіка’, *лапно* ‘вапно’”<sup>2</sup>. У книзі М. Пшеп’юрської зафіксовано словотвірні діалектизми: *братувіха* ‘братова, дружина брата’, *кусне* ‘кусень, кусок’, *локші* ‘локшина’, *саділі* ‘садільниця, робітниця до садження картоплі’, *сніданіті* ‘снідати’, *суржиця* ‘суржик, мішанина пшениці й жита тощо’. У цій праці є також вузько- локальні діалектизми: *косінь* ‘червень’, *рудавіна* ‘іржа’, *смук* ‘мучна страва’, *талабати* ‘топтати’, *триманці* ‘хрещені’.

---

<sup>1</sup>Жилко Ф. Т. Говори української мови / Ф. Т. Жилко. - К., 1958. – С. 91.

<sup>1</sup> Lesiow M. Gwary ukraińskie na terenie Polski Ludowej // M. Łesiow // Slavia Orientalis. – XXII nr I. – Warszawa, 1973. – S. 74.

<sup>2</sup>Лесів М. Українські говірки у Польщі / Михайло Лесів. – Варшава, 1997. – С. 214.

Родинно-побутову лексику надсянських говірок досліджує Леся Хомчак, вона говорить про унікальні назви, не засвідчені в інших говорах української мови: *настільник* ‘весільний хліб нареченої’, *космата* ‘частування і святкування з нагоди народження дитини, що відбувається перед хрестинами і на яке запрошують лише найближчих родичів, друзів та сусідів’<sup>1</sup>.

Локальні, просторово обмежені одиниці діалектної мови завжди привертали увагу лінгвістів. М. Никончук запропонував термін “ендемізм”. Ендемічними мовними явищами він називав “лінгвами локального поширення, що не повторюються ні на якому іншому ареалі східнослов’янських мов”<sup>2</sup>. П. Гриценко використовує термін “локалізм”, вказуючи, що визначальною рисою локалізмів є обмежений простір їх побутування, незначне поширення в континуумі<sup>3</sup>.

Розглянуті локалізми вважаємо унікальними діалектними словами, що побутують у надсянських говірках. При цьому поділяємо думку М. Никончука, що “вичленування говіркових груп за ендемічними фактами має цілком умовний характер. Територіальну дискретність виявляє говірка практично майже кожного населеного пункту, тому що в кожній говірці є неповторні мовні особливості”.

---

<sup>1</sup>Хомчак Л. Специфіка родинно-обрядової лексики / Глушко М., Хомчак Л. Надсяння: традиційна культура і побут (етнолінгвістичні скарби). – Львів, 2017. – С. 60-67. – (Серія “Діалектологічна скриня”, Українознавча наукова бібліотека НТШ. Ч. 47).

<sup>2</sup>Різник В. П. Назви їжі та кухонного начиння в говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя: автореф. дис. ... канд. філол. наук / Віра Петрівна Різник. – Львів, 2017. – 20 с.

<sup>3</sup>Никончук М. В., Никончук О. М. Ендемічна лексика Житомирщини / М. В. Никончук, О. М. Никончук. – Житомир, 1989. – С. 3.

## РОЗДІЛ II. ЛЕКСИКА КАЛЕНДАРНОЇ ОБРЯДОВОСТІ с. ЗАЛУЖЖЯ ЯВОРІВСЬКОГО РАЙОНУ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК СИСТЕМА

### 2.1. Дослідження лексики календарної обрядовості на матеріалі українських діалектів

Лексика на позначення календарної обрядовості – це цікаві номінації, серед яких чимало архаїзмів, які необхідно вивчати як в етнографічному, так і в лінгвістичному аспектах. Ця група номенів є важливим матеріалом для діалектологічних студій, бо її фіксація та опис дають можливість краще пізнати діалектотворчі процеси в системі говорів і говірок. Постійна зміна пір року (весна, літо, осінь, зима) зумовила формування календарних звичаїв згідно зі змінами у природі: весняний, літній, зимовий цикли. Осіннього циклу дослідники не виділяють.

У календарній обрядовості можна відшукати залишки особливостей етнічної історії населення, його народних естетичних ідеалів, традицій, моралі. Численні символи, які простежуються в календарній обрядовості, виступають ідентифікаторами давнини, а встановлення закодованого змісту в символах органічного світу, обрядових дійствах та атрибутах дасть змогу глибше пізнати не тільки звичаї, а й мову наших пращурів. Календарну обрядовість насамперед почали вивчати в етнографічному аспекті, в якому обряди, пов'язані з календарем, описували такі вчені, як М. Возняк<sup>1</sup>, О. Воропай<sup>2</sup>, С. Килимник<sup>3</sup>, Є. Рижук<sup>4</sup> та ін.

Опис слів у рамках тематичних та лексико-семантичних груп створює широкі можливості для всебічного вивчення смислових зв'язків у мові. Усі календарні звичаї і обряди українців узгоджувалися з річним літургійним

---

<sup>1</sup>Возняк М. Народний календар із Овруччини 50-х років XIX століття у записі Михайла Пйотровського // Записки НТШ. Т. 230. Львів. 1995.

<sup>2</sup>Воропай О. Звичаї нашого народу. Київ, 1991.

<sup>3</sup>Килимник С. Український рік в історичному освітленні. Кн. 2. Т. 3–4. Київ, 1994

<sup>4</sup>Рижук Є. Календарні обряди українців Холмщини і Підляшшя // Холмщина і Підляшшя. Історико-етнографічне дослідження. Київ, 1997.

циклом православної церкви, в обрядовій практиці якої домінували дванадцять свята і пости.

Протягом віків християнська обрядово-звичаєва сфера перероблялася, набуваючи нового змісту та соціального призначення. У переосмисленому вигляді вона включалася до системи християнського культу, й такий стан речей окремими фрагментами зберігся до наших днів.

Запропонована державою концепція духовного розвитку українського народу передбачає подальший розвиток його святково-обрядової культури. У рівні зі статусом Днів державної незалежності (24 серпня) та Конституції (28 червня) Верховою Радою України офіційними святами проголошені Різдво, Великдень й Свята Трійця. Збагачується громадський досвід святкування Нового року, Купайла, обжинків тощо. Процес відродження народної звичаєвості органічно вливається у загальний процес відродження української національної самосвідомості, мови і культури. Нині спостерігається цілеспрямоване надання родинно-побутовій обрядовості релігійної забарвленості та символічності (іконографічне фіксування покуття з оздобленням українськими рушниками тощо). Синкретизуються елементи святкування Різдва Христового з Колядою, Купайла – зі святом Іоанна Хрестителя та ін. Напередодні Різдва готують традиційну родинну вечерю з дванадцятьма пісних страв, головною з яких є солодка кутя. Вживається вона звичайно із солодкою підливою з маку, горіхів та меду. У давнину кутя вважалася жертвовною їжею, своєрідним приносом за покійного. Вживати її слід з узваром, оскільки пити воду до Святвечір не можна.<sup>1</sup> Вечеряти в цей день сідають, коли на небі з'являється перша зірка, взаємно вітаючись: «Христос рождається!». У наступні дні українці ходять у гості й діляться радістю з ближніми, виконуючи колядки, що оспівують народження Ісуса.

Соціокультурна практика засвідчує, що найжиттєздатнішим й продуктивним для подальшого розвитку календарної народної обрядовості

---

<sup>1</sup>Жайворонек В.В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. – Київ: Довіра, 2006.

виявилися стереотипи, започатковані ще у дохристиянський період історії – щедрування, водіння кози, обмін крашанками та писанками тощо. Донині побутує звичай благословення молодят короваєм – великим круглим пухким здобним хлібом з прикрасами з тіста, який спеціально печуть на весілля. Сонцеподібний за формою, він виступає символом багатства і щастя. Протягом століть коровай поступово втрачав своє магічне забарвлення, виконуючи у сучасній системі весільної та трудової обрядовості пізнавальну, соціалізуючу, комунікативну та естетико-виховну функції. За традиціями української народної символіки коровай звичайно прикрашається шишками, жайворонками, голубками й колоссями з тіста, а саме весільний коровай – зеленню барвінку, ягодами калини, червоними стрічками, а іноді й гілками плодів дерев, обплетеними тістом.

Помітне місце у системі народної обрядовості належить молодіжним розвагам та гулянням, а також шлюбній традиції, пов'язаній з календарними святами (Успіння, Різдва Богородиці, Покрови, Дмитра та ін.). Наприклад, в Андріївський вечір улаштовували «кусання» калити. Для свята Андрія була характерною й певна «карнавальна свобода». В Андрієву ніч, як і в новорічну, негласно дозволялися деякі прояви антигромадської поведінки, які за інших обставин гостро засуджувалися та підлягали покаранню за звичаєвим правом.<sup>1</sup>

Календарно-обрядова культура українців базується на давніх ритуалах і традиціях, позначених звичаєвим правом, і поєднаних з офіційними церковними святами та обрядами в них, окреслених церковним або канонічним, правом. Календарна обрядовість реалізуються через систему народних календарних свят і обрядів, які об'єктивують соціокультурні цінності нашого народу. Важливим моментом духовної культури є безцінні мистецькі скарби календарно-обрядових пісень (зимові колядки та щедрівки, веснянки, купальські, трійцькі й обжинкові пісні тощо), в яких у художньо-поетичній формі втілюються здобутки творчого генія нашого народу.

---

<sup>1</sup>Жайворок В.В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник. – Київ.: Довіра, 2006.

## **2.2. Лексико-семантичний аналіз назв української календарної області**

*(на матеріалі діалектних текстів, записаних в с. Залужжі Яворівського району Львівської області)*

Життя людини у будь-якому суспільстві залежить від певного загальноприйнятого, традиційно встановленого порядку. Такий уклад формується протягом усього історичного розвитку народу і пов'язаний або з річним календарем, або зі стадіями розвитку людини та сім'ї.

Кожен українець має бути обізнаний з історією свого народу, мусить знати, як жили наші діди і прадіди, за що вони боролися і як будували свою долю. Усталені зв'язки людей з природою та поміж собою, як українців, так і інших народів, циклічність процесу життєдіяльності людини зумовили поділ обрядовості на сімейну і календарну.

З огляду на історію українського народу можна говорити про те, що його свята та обряди можна поділити на сімейні та календарні<sup>1</sup>.

Літочислення, періодичні зміни сезонів природи – невід'ємні складники етнічної культури, з яким пов'язані звичаї, обряди та свята. Протягом багатьох віків ця обрядовість увібрала в себе істотні риси соціального, економічного життя народу. У ній знайшли відображення громадський устрій, сімейно-побутові стосунки українців, особливості їхнього світогляду, психології, моралі.

Давні предки українців були землеробами, скотарями, ремісниками і мисливцями, а ще вони були знані як непохитні загартовані воїни, здатні витримувати спеку і мороз.

Традиційно українці шанували землю, називали її «мати», «свята земля», вважаючи живою істотою, здатною відчувати біль. Досі збереглися погляди на такі явища, як вітер, сніг, дощ, веселка, роса, хмара.

---

<sup>1</sup>Українці: Свята. Традиції. Звичаї/ Уклад. І. Коверець.- Донецьк: Альфа-Прес, 2004. – С.3-5

Календарні свята і обряди становлять найсуттєвішу частину традиційно-побутової культури, оскільки, по суті, вони визначають весь розпорядок життя людини протягом року. Головний елемент календарної обрядовості – коляда (від лат. *calendae* – перший день кожного місяця) – відбивав певну ритмічність життя за зовнішніми ознаками.

Всі народні свята в Україні розглядають як свята хліборобського періоду сільськогосподарського року. Як хлібороби, що цілком залежали від природи, наші предки і свята мали хліборобські.

Щодо внутрішньої сутності календарної обрядовості, то вона зумовлювалася двома чинниками: циклічністю процесу життєдіяльності людини та сезонністю природи, відповідно поділяючись на зимовий, весняний, літній та осінній цикли.

**Зимовий** цикл обрядовості припадає на поворотний момент у природі – зимове сонцестояння – та на початок нового року, коли у людини виникає природне бажання передбачити майбутнє й водночас вплинути на нього. Саме тому в обрядах зимових свят так багато колядувань, щедрувань, ворожінь.

**Весняне** пробудження природи викликало пожвавлення і в діяльності людини. Водночас у цей період яскраво проявлялося намагання забезпечити успіх своєї діяльності.

**Літні** обряди, знов-таки, були викликані поворотним моментом у природі – літнім сонцестоянням. Вони були пов'язані також з дуже важливим періодом у житті людини – очікуванням і збором урожаю.

Таким чином, коло замикалося, і знову розпочинався календарний цикл святкувань, що спиралися на ті самі природні явища, ті самі господарські проблеми і ті самі відповідні обрядові дії. Слід зазначити, що християнська релігія не змогла змінити чіткої системи свят культу богів, ка складалася

протягом тисячоліть, вона дала лише нові назви цим святам та наповнила їх відповідним християнським змістом, прийнявши давні ритуали і традиції.<sup>1</sup>

### **Зимовий цикл свят**

Зимовий цикл свят поділяється на передріздвяні та власне Різдвяні свята. Зимові свята починаються 4 грудня зі свята Введення в храм Пресвятої Богородиці, «коли вводиться літо у зиму». Цей день віщує, яким буде наступний рік: урожайним чи ні, посушливим чи дощовим. З цього дня у хліборобському розумінні починає спочивати земля, яку не можна копати лопатою аж до Благовіщення (7 квітня). Обряди зимового циклу пов'язані не тільки з періодом очікування весни як часу сівби, а й з давніми міфами про народження Всесвіту. У зимових святах, на відміну від інших календарних дат, краще простежуються вшанування предків, повага до рідних та близьких, односельчан. Зимові обряди пов'язані з давніми міфами про народження Всесвіту. У зимовому циклі простежується двочастинна структура давньої обрядовості: зустріч - проводи. Зустріччю предків на Святвечір розпочинався період найважливіших зимових свят - Різдвяні свята, котрі закінчувалися проводами на Водохреща. Різдвяний цикл свят був пов'язаний із відродженням нового сонця, яке відтоді починає щораз вище підноситися і тепліше пригрівати. У ньому було найбільше обрядових дійств, якими намагалися забезпечити здоров'я, щастя і достаток; багато з них також було спрямовано на вшанування покійних предків. У цей період українці колядували та щедрували – співали ритуальних пісень-побажань господарям осель та їхнім домочадцям. Починаючи з Святвечора і аж до Водохреща, колядували та щедрували. У різдвяних колядках душа людини цілковито звернена до Бога, творить йому хвалу.<sup>1</sup>

У діалектних текстах, записаних у селі Залужжя Яворівського району Львівської області, зафіксовано чимало як загальноприйнятих, так і вузьколокальних назв (слів, словосполучень, фразеологізмів), пов'язаних із

---

<sup>1</sup>Українці: Свята. Традиції. Звичаї/ Уклад. І. Коверець.- Донецьк: Альфа-Прес, 2004. С- 103-107.

зимовим циклом календарної обрядовості. Подаємо їх не в алфавітному порядку, а за хронологією обрядових дійств.

**Анд'р'іа** [на Анд'р'іа ро<sup>у</sup>били з'битки л'уд'ам // зни'мали во<sup>у</sup>рота / ф'іри вит'а'гали // ко'лис''коні на с'тайн'і вит'а'гали //].

За церковним календарем, це свято припадає на 13 грудня. «Хоч Андрій Первозванний – християнський святий, але в народній традиції звичаї і обряди в день цього святого мають й дохристиянських характер: угадування майбутньої долі, заклинання тощо». Ім'я святого водночас виконує функцію геортоніма. У мікросистемі обстежуваної говірки це слово не відрізняється від відповідника української літературної мови.

**ро<sup>у</sup>били з'битки** [ро<sup>у</sup>били з'битки л'уд'ам.... жи'вого ко'н'а вит'агли на с'тайну по'в'ісили ко'н'а с' йід'ного б'оку но'ги і зс' другого // то'ди та'ка б'анда б'ила / ж'оби хату перевер'нула // ро<sup>у</sup>били з'битки стра'шен':і].

Ця фраза безпосередньо пов'язана із народними звичаями у селі Залужжя, у ніч напередодні свята Андрія. До цієї фрази входить діалектизм *з'битки*. Його відповідник у літературній мові – пустоці.

**пати'ки від' рога до стола скла'дала** [кожна б'рала со<sup>у</sup>б'і на / руку тих пати'к'іу і то'ди тійі пати'ки в'ід<sup>м</sup> рога до сто'ла скла'дала / моло'дец' / ўдо'вец' / б'із' халупу // і то'ди / йаг ви'шоў моло'дец' / то б'ила рада / бо ка'вал'ір / а йаг биў ўдо'вец' / то йу б'ила не рада / бо йубиў ўдо'вец' ]. Значення цього вислову також пов'язане зі святом Андрія. Під час цього обряду дівчата за допомогою [пати'кіу]-и;ч.р., (діалектизм, який має значення етнографізму – дрова) ворожили на свого майбутнього нареченого. Такий обряд був поширений у всіх наближених селах до села Залужжя. Щодо іменника *халупа*, який вжито у вищеподаному уривку, то він зафіксований у «Словнику української мови» в 11-ти томах у значенні невелика вбога житлова будівля; злиденна хата', причому позначки діал., заст. відсутні [СУМ, XI, с. 14]. Це слово лише опосередковано стосується обрядів зимового циклу. Етимологи трактують його як «давнє запозичення з іллірійської мови через посередництво

германських і припускається зв'язок з колиба». Слово [халупа]-и; ж.р., має відповідники в багатьох слов'янських мовах» [ЕСУМ, VI, с.152]<sup>1</sup>.

**Сипали тим пазди́ром** [а ше б'рали паз'ди́ро / та'ке / йаг ко'лис" 'терли коно'пл' / і таке йаг 'с"ічка / не 'било 'того пазди'ра / то 'с"ічки б'рали/ йаг ко'рову та'ким го'ду'вали / у та'киї м'і'шок // і то'ди / йаг 'били д'і'ўки у су'с'ід'і' / то в'ід'м йа'когос 'хлопц'а / від'м 'ф'іртки 'тойі 'ді'ўчини аж до по'урога та'ку с'тешку 'сипали тим пазди'ром / чи том 'с"ічком / жо то тої ка'вал'ір 'ходить до тої 'ді'ўчини/ та'киї знак ро'у'били// ].

У мікросистемі говірки села Залужжя слово [паз'ди́ро]-а; с.р. є лексичним діалектизмом і має значення дрібно нарізаної соломи. Це слово вже вийшло з ужитку, використовується тільки в згадках про даний обряд. Слово [ф'іртка]-и; ж.р. є фонетичним діалектизмом, бо відрізняється від літературного відповідника заміною початкових приголосних (хв→ф). Це слово може вживатися як в обрядовому, так і в позаобрядовому значенні.<sup>2</sup>

**Шибби по'б'ілили** [б'рали х'лопц'і ван'но і 'шч'ітку / але то'ди 'мами йу з'нали / йаг 'мали 'ді'ўчину/ то 'ді'ўчина не стере'гла / іно 'мама / х'лопц'і к'ралис 'а під 'в'ікна і поб'ілили 'в'ікна / во шк'ло / 'шибби п'у'б'ілили].

Обряд, який позначає поданий вислів, має подвійне значення: невелика шкода, яку робили не зі зла перед святом Андрія та показати свою прихильність до дівчини з боку хлопця, який зробив такі пустощі. Іменник [шиба]-и ж.р. є літературним словом, яке означає вузьке віконце.

**С'в'ата 'вечера** [на С'в'ату ве'черу ж'ін'ки / госпо'дин'і б'рали ве'черу ва'рили/ а гос'подар'і с'а 'потім во ху'добу 'порували / а ж'ін'ки пампу'хи пек'ли].

Вечір напередодні Різдва називається Святим вечором. До нього ретельно готувалися: розтоплювали піч, варили 12 страв, заносили дідуха (обжинкового снопа) до хати та інші обряди, які поширені майже у всіх християнських родинах України. Кутя – основна обрядова страва протягом усього періоду зимових календарних світ. Традиційно вона готується двічі – на Святий вечір (6

<sup>1</sup>Етимологічний словник української мови: У 6-ти т. – Т. 1. – С.141.

<sup>2</sup>Воропай О. Звичаї нашого народу. – Київ, 1991. – С.16.

січня) та на Щедрий вечір (18 січня). Для куті відбирають краще зерно ячменю чи пшениця, облущують. Відібране зерно слід попередньо замочити у воді. Кутю варять у глиняному горщику. Саме з куті після спільної молитви розпочинають Святу вечерю. Після вечері, коли господиня прибирає зі столу, кутя і хліб залишається.

**ма'лен'к'і ўй'азан'ки со'ломи чи 'с"іна** [ / і д'іти с\_гос'подаром йш'ли / тато йім ўй'аа'заў ма'лен'к'і ўй'азан'ки со'ломи чи 'с"іна / на с'тіў к'лалі на чо'тири 'боки час'ник / воб'рус та'киї / жо 'перше с\_полот'на ро'били – л':а'ній // накри'вали тим воб'русом с'тіў / при'несли 'того 'д'іда].

Словосполучення *ўй'азан'ки со'ломи чи 'с"іна* безпосередньо пов'язане зі Святим вечором. В українській культурі є такий автентичний символ Різдвяних свят – Солом'яний Дідух. Традиційно як тільки вставала перша різдвяна зірка, 6 січня до хати заносили святковий сніп – Дідух. У мікросистемі говірки села Залужжя вживається слово *дід* замість традиційного [дідух]-а; ч.р. Це слово вживається лише в обрядовому значенні і стосується лише зимового циклу. Діалектизм [воб|рус]-а; ч.р. є лексичним і має значення скатертина. Крім того має фонетичну відмінність від діалектизму [обрус]- а; ч.р1 початковий приголосний –в-, який можна знайти в СУМ-11 з аналогічним значенням, що й *вобрус*.

**Ріст'во** [рано ўста'вали і на Р'іст'во ў'с'і скоро йш'ли до 'церкви//].

Щодо етимології цього слова, то воно «очевидно результат фонетичного розвитку давнішого \*рожьство 'народження, Різдво' пов'язаного з *родити* [ЕСУМ, V, с. 92]. У мікросистемі говірки села Залужжя геортонім *Різдво* не відрізняється від відповідника літературної мови.

Свято Різдва належить до великих християнських, так званих Дванадесятих неперехідних свят, та має п'ять днів передсвяткування і шість днів після святкування і завершується святом Обрізання Господнього. Цього дня сталася велика для всього християнського світу подія — народження Ісуса Христа у Вифлеємі (Ісус у перекладі з єврейської означає «спасіння»). Усі християни переконані, що Ісус Христос був посланий Богом на землю задля

спокутування гріхів і спасіння людства. Старозавітні пророки провістили місце і час народження Спасителя світу — 5508 рік від створення світу. Отже, 7 січня — це день народження Сина Божого на землі. Від цього дня починається відлік часу. 7 січня – перший день Різдва, яке святкували три дні. Перший день – йшли до церкви, повернувшись сідали за святковий стіл. Всі святкові страви готували напередодні, адже за народним повір'ям у свято гріх брати в руки ніж.

**на Кол'аду** [на Кол'аду хо<sup>1</sup>дили х<sup>1</sup>лопц<sup>1</sup>'і до діу<sup>1</sup>чат кол'аду<sup>1</sup>вати].

Основна версія походження слова «коляда» — давнє запозичення з латинської мови; прасл. «\*kolęda виводять від лат. Calendae («календи»), припускалося і посередництво при цьому грец. κάλανδα». <sup>1</sup>

**Новий рік** [на Но<sup>1</sup>вий рік нек<sup>1</sup>ли ж<sup>1</sup>итн<sup>1</sup>'і чи пше<sup>1</sup>ничн<sup>1</sup>'і ко<sup>1</sup>лачки].

Новий рік за юліанським календарем («старим стилем»). У XX і XXI століттях припадає на північ між 13 і 14 січня за григоріанським календарем («новим стилем»). Після переходу на новий стиль Старий Новий рік продовжують традиційно неофіційно відзначати в деяких країнах. Вечір напередодні Старого Нового Року називається Маланчиним вечором і є традиційно одним з улюблених свят українців. У селі Залужжі назва *Меланчин вечір* не зафіксована. Найважливішою традицією Старого Нового року є посівання. Посівати ще починають з самого ранку до сходу сонця, переважно діти молодшого віку.

Є прикмета, що першим в дім цього дня повинен зайти чоловік. Якщо в українській літературній мові цей геортонім позначається словосполученням Старий Новий Рік, то в с. Рогізному Яворівського р-ну поширена двокомпонентна назва Новий Рік.

**хо<sup>1</sup>дили ново<sup>1</sup>літувати** [бо д<sup>1</sup>іти хо<sup>1</sup>дили ново<sup>1</sup>літувати // де л<sup>1</sup>іниі нек<sup>1</sup>ли – пше<sup>1</sup>ничн<sup>1</sup>'і / там б<sup>1</sup>'іл'ше д<sup>1</sup>іти йшли // д<sup>1</sup>іти кри<sup>1</sup>чали « по<sup>1</sup>маїб'і / по<sup>1</sup>маїб'і» / а с<sup>1</sup>халу<sup>1</sup>пи вихо<sup>1</sup>дили «с<sup>1</sup>"ійс'а / ро<sup>1</sup>дис'а ж<sup>1</sup>ито / пше<sup>1</sup>ниці<sup>1</sup>а / д<sup>1</sup>ітеї ко<sup>1</sup>ниці<sup>1</sup>а»// ].

<sup>1</sup>Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. — Київ: Наукова думка, 1970—1980. — Т. 5. — С. 572.

У «Словнику української мови» Бориса Грінченка<sup>1</sup> дієслово *новолітувати* має значення вітати з Новим роком. У мікросистемі говірки села Залужжя цей діалектизм має значення посівати на Новий рік. Слово **ново<sup>1</sup>літувати** є вузьколокальним діалектизмом ендемічного характеру, тобто такий, що вживається лише в декількох населених пунктах Надсяння.

**обаринці** [*шли та<sup>1</sup>к'і тор<sup>1</sup>би з йа<sup>1</sup>когос' мате<sup>1</sup>р'іалу чи з полот<sup>1</sup>на і ўс'і хо<sup>1</sup>дили ново<sup>1</sup>літували / «по<sup>1</sup>маїб'і / по<sup>1</sup>маїб'і» по<sup>1</sup>магаї / жо<sup>1</sup>би Бог пома<sup>1</sup>гаў // а в'ідпов'ідали / «бо<sup>1</sup>даї здо<sup>1</sup>роў / шчо<sup>1</sup>б' було к'рашче йак то<sup>1</sup>р'ік» // і то<sup>1</sup>ди д'іти ста<sup>1</sup>вали з том<sup>1</sup> тор<sup>1</sup>бом і ки<sup>1</sup>дали нам ў<sup>1</sup> тор<sup>1</sup>бу о<sup>1</sup>баринці / булоч<sup>1</sup>ки йа<sup>1</sup>к'іс' / гро<sup>1</sup>шеї ў нас не да<sup>1</sup>вали / т'іл<sup>1</sup>ки та<sup>1</sup>ке //*].

Лексема **обаринці** є фонетичним діалектизмом і частіше у народі вживається у формі *обаринки*, має значення 'бублики'.

**Шчедрий<sup>1</sup> веч'ір** [*на Шчедрий<sup>1</sup> веч'ір готували ве<sup>1</sup>черу йак на С<sup>1</sup>ва<sup>1</sup>тій веч'ір // з<sup>1</sup>рана йшли до<sup>1</sup> церкви по<sup>1</sup>воду / потім кро<sup>1</sup>пили д<sup>1</sup>в'ір і хату*].

У загальноукраїнській традиції це вечір 13 січня напередодні Старого Нового року. У ряді західних регіонів України, зокрема на Галичині Щедрим (Другим Святим вечором) називають вечір 18 січня напередодні Водохреща (на решті території України цей вечір знають як Голодна кутя). Як видно з контекстів села Залужжя, геортонім [*Шчедрий<sup>1</sup> веч'ір*] позначає 18 січня напередодні Водохреща.

Наступне свято, яке за григоріанським календарем припадає на 19 січня, найменується Хрещення Господнє або Водохреща, Йордань. Це свято увібрало в себе і язичницькі, і християнські традиції, обидві пов'язані з водою.

Попри холод, освячення води відбувається на церковному подвір'ї просто неба. За народними повір'ями, вода освячена на Йордань захищає від незгод і лікує хвороби, а впродовж року набирає ще більшої сили.

---

<sup>1</sup>Словарь української мови / Упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко : в 4-х т. — Київ: Вид-во Академії наук Української РСР, 1958. Том 21.

Сьогодні, окрім традиційного процесу освячення води у церквах, люди купаються у водоймах. На замерзлому озері вирізають ополонку у формі хреста, прикрашають сосною і барвінком, потім священнослужителі проводять коротке Богослужіння. Після цього християни, роблять на собі знак хреста, моляться і три рази занурюються у воду. Вважається, що цей обряд оздоровлює і загартовує людину на цілий рік.

**Йордан** [// на Йордан зноў хо'дили до 'церкви і кро'пили д'в'ір / 'хату / ў стаї'ни і ў ку'мори і на 'вишку'лазили//].

У цьому уривку коротко описаний зміст свята Хрещення Господнього і обряду, пов'язаного з ним. Сьогодні, як у давнину, люди вірили у цілющі властивості освяченої на Йордань води. Геортонім [Йордан]-і, с.р., одн. є відповідником свята Водохреща, отримало свою назву через те, що Ісус охрестився у ріці Йордан. Лексема **вишка** має багато значень, але в цьому уривку йдеться про горище у будинку, вживається в цьому значенні досі у межах надсянського говору.

**фарфл'аша** [//потім д'ругі с'в'ата / йорданські с'в'ата 'було ос'вачен':а йорданскойі во'диц'і // л'уди до 'церкви йш'ли ўно'чи// ко'лис' ше тих з'банк'іў не 'було / а 'були 'канки / то ми з кан'ками або з та'кими фарфл'ашами за'л'ізними // там в'ідправ'л'алис'а с'лужби 'Бож'і / ос'вачен':а во'ди // ко'лис' буў та'кий з'вича' / жо с'коро л'уди 'б'ігли до'дому і с'коро кро'пили / хто с'корше заб'ігне / той 'вижене тійі зл'і 'душ'і // а те'пер к'с'ондз забороніў//].

Хрещення Господнє у селі Залужжя називають Йордань, як вже було згадано вище, через річку у якій був охрещений Ісус. Окрім звичного обряду освячення води, ми прослідковуємо язичницький обряд, пов'язаний із вигнанням злих духів ( в уривку фонетичний діалектизм *души*), жителі села досі вірять у магичні властивості води, окроплюють не лише свої домівки, але і напоюють свійських тварин, бо вірять, що так вони принеситимуть здорове потомство. Лексема [фарфл'аша]-і, ж. р., одн. не має літературного відповідника у словниках, а отже свідчить про те, що є вузьколокальним діалектизмом, який має значення залізної посудини на один літр рідини, який використовували для

набирання освяченої води на Водохреща. Пізніше почали використовувати [канки] мн. у Словнику української мови за редакцією Бориса Грінченка ця лексема має значення жіночого головного убору, проте у цьому контексті відрізняється, адже позначає посудину для рідини. Зараз люди користуються дерев'яними дзбанамі, які покриті лаком і розмальовані українськими візерунками. Термін [к|с'ондз]-а, ч. р., одн. є запозиченням з польської мови, зрозуміло, що близька територія до Польщі була під впливом цієї мови.

Отже, в говірці с. Залужжя виявлено вузьколокальні діалектизми на позначення обрядів зимового циклу, а саме: *о'баринці, з'битки, пазди'ро, фарф'л'аші, пати'ки, ново'літувати, 'канка*. Є фонетичні діалектизми: *вобрус, Ріство, Є* найменування, які не відрізняються від літературних відповідників: *Щедрий вечір, Новий рік, Святий вечір*.

### **Весняний цикл**

Весняний цикл календарних свят та обрядів у середовищі українців мав особливе значення, бо пов'язувався з найважливішою справою – закладанням майбутнього врожаю. Тому людина за допомогою обрядів та ритуально-магічних дій намагалася всіляко прискорити прихід весни, тепла, дощу. Цей період – іще у пробудження природи та людських почуттів. Тому весняна обрядовість спрямовувалася на розваги молоді, ворожіння, оберегові дії. Своєрідною емблемою весняної обрядовості в Україні були високопоетичні народні співи – веснянки.

Великий піст – це час писання писанок. Писанка навіть технічно бездоганно виконана, але з невідповідними візерунками чи фарбами, втрачає свою вартість. На щастя, в Україні є численні альбоми з добрими візерунками писанок і при добрій волі є на чому вчитися. Потрібно притримуватися старовинних звичаїв, які підкреслювали святість писанки, як знаку нового життя. Писанчарка повинна бути абсолютно здоровою перед початком писання мусить вся помитися та одягнути на себе все чисте, починати слід з молитви. Писанка варта цього. Вона, вже як саме яйце, є знаком життя. Крім того кожен візерунок має окреме значення. Головним святом у народі завжди вважався

Великдень – свято, яке пізніше християнська церква встановила як Воскресіння Христове. Воно досить органічно поєднувало давні язичницькі ритуали та церковні обряди. Великдень – це цілий обрядовий цикл, який включає такі основні компоненти: Страсний тиждень, що у свою чергу поділявся на Вербну неділю і Чистий четвер; Великдень (Паска) та Світлий (Обливний) понеділок. У Вербну неділю освячували в церкві лозини верби «котики», якими потім били домочадців та худобу. Ці «котики» ще до християнства були знаком весняного пробудження, молодості, невинності. Тиждень до Великодня називають Великим або Страсним, бо в ньому відбувалися страсті Христові. Найважливіші дні цього тижня починаються від четверга. До четверга вся хата та господарство повинні бути приведені до ладу, чисті, а тому й цей день читають у церкві «Страсті» - дванадцять Євангелій про страсті Христові. Після перших Євангелій б'ють у дзвони, після наступних лише калатають дерев'яними калаталами. У п'ятницю в церкві виставляють Плащаницю – окремий тип богослужбової тканини, відома у Церквах східнохристиянського обряду. Вони відносяться до так званих рухомих богослужбових тканин, що використовуються у процесії.

У передвеликодню ніч майже не спали, заборонялося спати і після урочистого сніданку. Вважалося, що хто засне у перший день Великодня, той проспить своє щастя, або хотітиме спати під час косовиці, або йому пшениця виляже в полі, згадаймо, хто спав на Свят-вечір надворі соломі, тому краще мала вродити яра пшениця. А якщо спатиме на Великдень, то пшениця, навпаки, виляже. Між цими обома науками дотримання звичаю є прямий зв'язок: вшанування чи невшанування покійних предків. У першому випадку живих чекала винагорода – добрий урожай пшениці, у другому – навпаки, покарання. На Великдень освячуються заздалегідь приготовані паски (святковий хліб) та писанки (великодні яйця).

**Ве<sup>л</sup>лигден'** [а приш<sup>л</sup>ос'а на Ве<sup>л</sup>лигден' / то зноў хо<sup>л</sup>дили та<sup>к</sup>'і рин<sup>д</sup>з іўки/].

Великдень – це найважливіше і найбільш значуще церковне свято, що відзначається усім християнським світом – і православними, і католиками. День Воскресіння Христового є символом Вічного життя, перемоги на Смертю і очищення від гріхів. Дата свята не є сталою і кожного конкретного року обчислюється за місячно-сонячним календарем (перехідне свято).

**хо<sup>у</sup>дили рин<sup>д</sup>з'їўки** [хо<sup>у</sup>дили та<sup>к</sup>'і рин<sup>д</sup>з'їўки / кавал'їри по д'їў<sup>к</sup>ах//].

Риндзівки – величальні календарно-обрядові пісні весняного циклу, які виконували у Великодній понеділок. За сюжетом, стилем і ритмікою близькі до колядок. Ці пісні локальні, тому дуже рідко потрапляли в поле зору збирачів і до наукових видань. До нашого часу дійшло дуже мало текстів, близько двох десятків. Іноді в літературі використовують інший термін на позначення цих величальних пісень – «рогульки» (від «ріг»), оскільки, як засвідчують волиняни-старожили, їх використовували на розі села чи вулиці. Рогульки мають оригінальний текст, особливу манеру виконання. Спостерігаючи за відтворенням весняних обрядових дійство, я дізналася, що рогульки мають багату мелізматіку (мелодичні звороти), короткі закінчення в словах (опущення останнього складу), притаманні конкретному регіону діалектні особливості.

**пи<sup>с</sup>ати <sup>п</sup>исанки** [д'їў<sup>к</sup>и го<sup>у</sup>товилис"а / пи<sup>с</sup>али <sup>п</sup>исанки / мал'у<sup>в</sup>али / к<sup>р</sup>асили <sup>л</sup>адн'ї//].

Писанки могли писати лише дівчата перед Великоднем. Жінка повинна обов'язково вірити в Бога, бажати добра у думках і бути спокійною, дотримуватися посту і щоденно молитися. Не можна писати писанки, якщо жінка сварилася чи якщо згрішила. Писали їх пізно ввечері, коли сплять діти. Останній день, коли ще можна писати писанки – Чистий четвер. Яйце брали сире і перед тим думали кому подарують і що хочуть побажати цій людині, позаяк кожен символ на яйці мав певне значення. Після роботи писанки

запікали у печі і освячували в храмі. У тексті зафіксовано діалектизм *ладн'і*.<sup>1</sup> Його відповідник у літературній мові – *гарно*.

*хо<sup>у</sup>дити по діу<sup>к</sup>ках* [то<sup>д</sup>и у поне<sup>д</sup>ілок <sup>в</sup>еч'ір б<sup>р</sup>али б<sup>у</sup>бен / ск<sup>р</sup>ипку / хо<sup>у</sup>дили по д'іу<sup>к</sup>ках с<sup>"</sup>ні<sup>в</sup>ати //].

Це обрядове дійство слід розуміти як виконання вищезгаданих *риндзівок*. Музичний супровід був невід'ємним атрибутом виконання цих весняних пісень. Найчастіше використовували скрипку і бубон (як згадано в уривку). Слово [бубен]-а, ч.р.<sup>1</sup> є фонетичним діалектизмом і відрізняється від літературного відповідник чергуванням голосної *о*→*е*. Це словосполучення несе в собі наступний зміст – навідуватися до дівчини в гості із музичним супроводом.

Отже, календарна обрядовість весняного циклу містить в собі ряд лексем, які відрізняються від літературних відповідників, серед них : *рин<sup>д</sup>з'іуки*, *Ве<sup>л</sup>лиден*. Якщо перша лексема притаманна тільки надсянському говору, то друга є фонетичним діалектизмом.

### Літній цикл

На літній календарний цикл народна традиція приписує найменше свят. Це зумовлено насамперед господарськими потребами. Починають визрівати трави, овочі та збіжжя, а згодом надходять і жнива – найвідповідальніша пора для селянина. Недарма мовиться: «У жнива свят не глядять», бо «Один жнив'яний день рік годує». Тому хліборобам було не до святкування. Літні селяни слушно казали: «Не той хліб, що в полі, а той, що в stodолі».<sup>2</sup> В основі літнього обрядового циклу лежить культ рослинності та магія заклинання майбутнього врожаю, культ сонця та культ померлих. Він включає такі основні свята: Зелені свята (Трійцю), Купала (Івана Купала), Петрів день (святих Петра

---

<sup>1</sup>Українська радянська енциклопедія (УРЕ) : в 12 томах [Електронний ресурс]. – 1974–1985.

<sup>2</sup>Взято з сайту Україна - це ми! <https://we.org.ua/kultura/svyata-litnogo-kalendarnogo-tsyklu-ukrayintsiv/>

та Павла), Маковея, Іллів день, Пантелеймона Цілителя, та призабуті нині свята Лади, Ярила, Громові свята. З-поміж урочистостей літнього обрядового циклу найважливішими були Зелені свята, які не мають точно визначеної дати, а випадають через сім тижнів після Великодня.

Закінчувався літній цикл днем пророка Іллі (2 серпня), який, за повір'ями, відав громами і блискавками (у народних віруваннях пророк Ілля в процесі християнізації замінив язичницького Перуна). Хоча в народі цей день вважали присвятком, усе ж намагалися не працювати, особливо у полі, щоб не накликати на себе біди. Після Іллі вже заборонялося купатися в річках і ставках, бо «святий Ілля літо кінчає». У рештках обрядових дійств, розпорошених по «громових святах», годі дійти первісної суті давніх святкувань наших предків, і лише в Зелених святах і купальському торжестві збережено ядро прадавньої обрядовості літнього циклу. Фіналом його були три Спаси:

- Перший Спас (його ще називають Маковієм), який припадає на 14 серпня;

- Другий Спас або Великий – 19 серпня;

- Третій (Медовий) – 29 серпня.

Всі ці свята об'єднують двотижневий піст, власне Спасів. У дохристиянську добу Спас був покровителем врожаю; йому при дожинках залишали пучок незжатого колосся – «Спасову (Волосову) бороду». У християнській традиції на честь опікуна з'явилися відповідні ритуали – посвячення овочів і фруктів у церкві.

Отже, всі літні свята і пов'язані з ними обряди сфокусовані на пошанівку природних явищ і їх покровителі, котрі допомагали хліборобові у його нелегкій праці. У переважній більшості з цих обрядів збереглися сакральні мотиви давньої аграрної культури наших пращурів, хоч у пізніші часи відбулися суттєві нашарування християнського змісту. У побутовому відзначенні свят

цього періоду все ж переважали міфологічні форми, що зближували сільську людину з природою і її законами.

**Ку пала** [ *при Ку пала зби рали<sup>е</sup>с'а ми ўсе 'д'ід'н'а//*].

Коріння свята Івана Купала має тисячолітню історію, це одне з найстаріших свят, яке дійшло до нашого часу. З джерел, що зберегли найбільш повний опис свята, можна зробити висновок, що воно існувало з раннього періоду родоплемінних відносин. В Україні під час археологічних досліджень виявлено атрибутику свята, якій понад три тисячі років.<sup>1</sup> Головні персонажі свята - Купала та Марена, які уособлюють чоловіче (сонячне) і жіноче (водяне) божества. Ці дві дійові особи обираються, відповідно, хлопцями й дівчатами або виготовляються як опудала. Поєднання чоловічої і жіночої стихій породжує життя, яке на святі символізує гілка верби - Купайлиця.

Свято починається ввечері, напередодні Купала. Основним стрижнем, довкола якого відбуваються дійства, є купальський вогонь, який символізує сонце-зародок у материнській утробі. Він має горіти цілу ніч - від заходу Сонця-Ярила в лоно Матері-Землі (смерті) до сходу (народження) Купала. Перед запаленням вогнища чотири чоловіки зі смолоскипами стають квадратом навколо хмизу, що позначає чотири сонця (чотири пори року). Потім всі сходяться до хмизу і запалюють вогнище, що символізує "сонячне сплетіння".<sup>2</sup> Діалектизм *дідня* має значення - *ранок до сходу сонця*.

**п лести в'і ночки** [ *ўсе 'д'ід'н'а іно йак с'а бріс'кало / х'лопц'и / діў'чата / 'б'ігли ўсе гет на с'хід<sup>м</sup> 'сонц'а на до<sup>у</sup>'лину // там р'вали к'в'іти / там та'к'і на до'лин'і ў'с'акійі то'ди з сих к'в'іт'іў п'лели в'і'ночки / 'кожна п'лела //*].

Вінок - це символ щастя та одруження. Чий вінок хлопець дістане, того й дівчина повинна поцілувати і мусить бути з ним у парі на це свято (як правило,

---

<sup>1</sup>Взято з сайту: <https://www.factday.net/5-26-istoriya-svyata-ivana-kupala.html>

<sup>2</sup>Взято з сайту <http://traditions.in.ua/kalendarni-sviata/litnii-tsykl/348-ivana-kupala>

вибір зарання узгоджують). Якщо дівчата примушують хлопців (вогонь) зайти за вінком у свою стихію (воду), то після запалення вогню при заході сонця хлопці перестрибують через вогонь спочатку самі, показуючи свою спритність, а потім, як стихне полум'я, у парі з тими дівчатами, вінки яких дістали. Кожен вважає за честь очиститися вогнем, тричі перестрибнувши через багаття. Існують прикмети, пов'язані з цим: якщо парубок найвище стрибнув - буде гарний урожай у його родини, вскочить у полум'я - чекай біди. Коли ж вдало перестрибнуть багаття юнак з дівчиною - вони неодмінно одружаться і проживуть у злагоді все життя. Тому важливо знати, що не можна стрибати через Купальське вогнище будь із ким, а лише з судженим (судженою). У поданому уривку вжито діалектне слова *бріскало*. Літературним відповідником до цього слова, очевидно, є *світанок*, опираючись на контекст.

*ки|дали до во<sup>у</sup>|ди [то<sup>у</sup>|ди <sup>1</sup>б'ігли <sup>1</sup>гуртом / і то<sup>у</sup>|ди до р'і|ки / і ки|дали до во<sup>у</sup>|ди / <sup>1</sup>ін'шиї так <sup>1</sup>гарно п'лиў / посере|дині / <sup>1</sup>рад'іс"т' / з'найеш та|ка / шо <sup>1</sup>діўці <sup>1</sup>фаїні ві|нец пли|ве / а <sup>1</sup>іноїї с'а ў|з'ав / зап|лутаўс'а при <sup>1</sup>берез'і / то буў ссмуток / з'найеш / та|ке шо за|муж<sup>ш</sup> не п'і|де // ]*.

Наведений уривок описує цікавий звичай «пускання вінка до води». У надвечір'я дівчата гадають на судженого – кидають у воду свої вінки, а хлопці повинні їх дістати. Вінок – це символ щастя і одруження. Чий вінок хлопця дістане, того й дівчина повинна поцілувати і мусить з ним у парі на це свято бути (як правила вибір заздалегідь узгоджують). Слово *воу|ди* є фонетичним діалектизмом і відрізняється від літературного відповідника такою звуковою рисою, як укання (о→у).

Щодо лексем, призначених для найменувань свят у літньому циклі, то можна побачити, що вони не відрізняються від літературних відповідників. Узагальнивши літній цикл, можна сказати лише те, що календарна обрядовість досліджуваного населеного пункту не відрізняється з-поміж інших.

## Містичні історії

Містика – історично давній і різноликий феномен. Містична духовна традиція – найцінніший пласт культури. Дух людини послідовно піднімається від чуттєвості до духовності і вищому розумінню, останнім виводить його за межі власного обмеженого буття. При більш детальному розгляді виходить сім ступенів містичного ходи душі, які спочатку, спираючись на почуття і сприйняття, розкривають в душі людини красу, порядок і благо, вкладені Творцем у природу, потім за допомогою розуму і розуму дають можливість душі стикнутися з чистим, простим і абсолютним буттям Бога і через очистити свідомість споглядати нескінченне, вічно виливається і в єдності трьох осіб вчинене благо. Крім богословсько-філософських творів, до нас дійшло багато праць літургійного змісту: проповіді, духовні вірші, псалми і гімни.

Ворожіння, ворожбá – прийоми чи обряди, що наявні в культурах багатьох народів і начебто дозволяють дізнатися майбутнє, пізнати непізнавані людським розумом сторони дійсності тощо.<sup>1</sup>В українському народі в давнину ворожили не тільки відьми, волхви чи ворожбити, але й пересічні люди. Ворожили на різні «теми»: який буде рік, коли на Введення стільки-то води, а на Юрія трави; скільки на Введення води, стільки влітку молока; хто перший прийде до хати (буде полазником) на Новий рік; якою буде доля у дівчини і т.п.

**пи|риц'і |ход'ат** [/ на Гвана ка'зали жо пи'риц'і' |ход'ат //].

В історії українського народу часто можна зустріти відомого всім персонажа – *відьму*. Залежно від регіону України ми можемо почути інші назви цієї містичної персони: чаклунка, чарівниця, ворожка, знахарка, шептуха. У поданому уривку використана лексема *пи'риц'і*. У говірці села Залужжя це слово має значення – чаклунка. Ця лексема є вузьколокальною і не вживається у літературному мовленні. У словнику української мови Бориса Грінченка це

---

<sup>1</sup>Взято з сайту Wikipedia.org.

слово має значення – метелик.<sup>1</sup> Жителі досліджуваного села досі вживають це слово і досі, впевнено заявляють, що *пириць* досі є серед нас. Із поданого уривку, який є в додатках, описані події запобігання нападу *пириць* на корів, а саме видоювання з них молока.

**зага'н'али живо** [зага'н'али|живо ху'добу до с'тайн'і].

Це речення не має особливого містичного значення, але важливо звернути увагу на прислівник *живо*. У Академічному тлумачному словнику це слово має значення *енергійно, пожвавлено, з пришвидшенням темпу*<sup>2</sup> і повністю збігається зі значенням у поданому уривку.

**позаки'дала йа'кіс' ш'нури** [а во'на позаки'дала йа'кіс' ш'нури на ко'рову і так до'йла с'тими ш'нурами].

Дуже цікава історія про господаря і його прислугу, яка очевидно, володіла магічними знаннями. Позаяк ми бачимо, що дії прислуги є незвичними. У подальшому уривку ми можемо побачити, що даний обряд приніс не тільки бажаний результат для відьми, а й негативний наслідок (померла сусідська корова), адже обряд був порушений.

Отже, у цьому уривку, як і в текстах про календарну обрядовість, є декілька діалектизмів. Серед них : *пириці, живо, ко'рову* (фонетичний діалектизм).

---

<sup>1</sup>Словарь української мови / Упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко : в 4-х т. — Київ : Вид-во Академії наук Української РСР, 1958. Том 3, ст. 152.

<sup>2</sup>Словник української мови: в 11 томах. — Том 2, 1971. — С. 526.

## ВИСНОВКИ

Календарна обрядовість українців як частина їхнього духовного світу вже була предметом наукових зацікавлень багатьох етнографів та лінгвістів. Здавалось би: що ще можна досліджувати? Однак діалектні тексти з Надсяння переконують у необхідності звернутись до цієї теми знову, адже майже в кожному селі відкриваємо для себе нові грані календарної обрядовості, переконуємось у незнищенності народних традицій, розмаїтті мовлення діалектоносіїв, знаходимо якусь унікальну лексему, яка не функціонує в інших говірках та говорах. Лексика календарної обрядовості є вдячним матеріалом для діалектологічних досліджень, бо її фіксація та опис дають можливість ліпше пізнати діалектотворчі процеси в системі того чи іншого говору. Ці слова – не тільки вузьколокальні діалектизми, а одночасно й етнографізми, бо засвідчують неповторність, багатство, своєрідність духовної культури представників надсянських говірок.<sup>1</sup>

Результати проведеного дослідження дають підставу зробити такі висновки. Метою роботи було здійснення лексико-семантичного аналізу слів на позначення календарної обрядовості у селі Залужжя Яворівського району Львівської області.

Першим завданням цього дослідження було опрацювання мовознавчої літератури, в якій розглянуто проблеми етнолінгвістики, зокрема вивчення лексики, пов'язаної з календарною обрядовістю. Ознайомившись з мовознавчими працями Пшеп'юрської М., Верхратського І., Лесіва М., Хомчак Л., приходимо до висновку, що тема широко досліджена і дозволяє зіставити говірку з іншими і прослідкувати зміни на всіх мовних рівнях у говірці носіїв.

Другим завданням було розподілити виявлені діалектизми на тематичні групи. Розділ «Лексика календарної обрядовості с. Залужжя Яворівського

---

<sup>1</sup> Глібчук Н. Унікальні лексеми календарної обрядовості в надсянських говірках / Н. Глібчук // Серце чистеє, думка чесная... : Збірник наукових праць і матеріалів на пошану Ірини Ощипко. – Львів: «Левада», 2018 – С. 571-584.

району як система» поділений на 4 тематичні підгрупи з назвами: зимовий цикл, весняний цикл, літній цикл та містичні історії.

Третє завдання – з'ясувати значення слів, опираючись на контексти, які вдалося записати особисто від представників різних вікових груп села Залужжя.

Четверте завдання – виявити діалектні особливості лексем. Під час дослідження було виявлено вузьколокальні діалектизми, які вживаються тільки в селі Залужжя Яворівського району Львівської області. Серед них: *бріскати, новолітувати, канка, паздиро, рандзівки, пириця, фарфляша*. Ці діалектизми вже поповнили український словниковий фонд.

Найяскравішим прикладом зникнення вузьколокальних діалектизмів у говірці села Залужжя є записи тих самих календарних циклів від людей різних вікових груп. Зокрема у людей 1933 і 1947 року, я простежила наступні відмінності:

-У молодшої респондента вимова була близька до літературної, відрізняло її лише вживання сполучників, притаманних для надсянського говору таких як *жоби (щоби), жо (що)* та прислівника *гет (туди)*, який вживається досі людьми всіх вікових груп.

-У респондента 1947 року народження мова наближена до літературної, насамперед через грамотність і перебування у колі людей, які були мали змогу отримати освіту. Адже респондент 1933 року здобув освіту лише три класи, що однозначно вплинуло на подальше формування її мови.

Крім того можна прослідкувати те, що діалектизми вийшовши з вжитку стали архаїзмами, наприклад, *фарфляша* у нашому часі не використовується, адже на її місце змінило слово *дзбан*, запозичене з польської мови і має значення глиняний або дерев'яний глечик для рідини.

На жаль, корінні жителі села Залужжя старшого покоління, які дійсно є носіями говірки села, вже не можуть пригадати обрядів, бо плутаються у своєму мовленні, бо мають проблеми з пам'яттю, тому не всі слова будуть

достовірними, але частіше взагалі відмовляються спілкуватися через виснаження чи хвороби, пов'язані з старістю. Тому можна припустити, що вузьколокальних діалектизмів є значно більше, але щоб їх зібрати потрібно долучити більше інформаторів.

У результаті аналізу назв української календарної обрядовості зимового, весняного та літнього циклів приходимо до узагальнень, що ця лексико-семантична група в с. Залужжі Яворівського р-ну Львівської області характеризується як загальноукраїнськими, так і специфічними говірковими рисами. Це підтверджують діалектні тексти цієї тематики, записані від кількох інформаторів старшого віку, що є типовими представниками цієї надсянської говірки.

У процесі опрацювання фактичного матеріалу було виявлено вузьколокальні діалектизми ендемічного характеру, що не відомі в інших говорах південно-західного наріччя української мови, а саме: *p'in'dz'juka* 'старовинна українська величальна пісня, яку виконували хлопці дівчатам у Світлий понеділок', *p'in'dz'uvati* 'виконувати риндзівки', Вони виникли на власному діалектному ґрунті.

Разом із тим виявлено ряд власне лексичних діалектизмів, що відомі в інших говорах південно-західного наріччя української мови: *вобрус, вишка, живо, патики, шиба, халуна*.

Серед аналізованої групи лексики найбільший відсоток складають назви, що є фонетичними діалектизмами, тобто відрізняються від літературних відповідників звуковими особливостями: *Ріство, обаринці, бубен, фіртка*.

У мікросистемі говірки більшість наведених прикладів засвідчують таку фонетичну рису як сильне укання, причому не тільки перед складом з наголошеними [y] чи [i], а також в інших позиціях, наприклад: *пуни<sup>1</sup>д'ілу<sup>к</sup>*. Слово *вуо|ди* також відрізняється від літературного відповідника лише такою звуковою рисою, як укання (o→y). Спостерігаємо також паралельні форми деяких назв, наприклад *с'в'ата* і *с'в'ета*. Щоправда, фонетичний

діалектизм *с'в'ета* використовують інформатори старшого віку, молодше покоління віддає перевагу слову *с'в'ата*, що є нормативним в українській літературній мові.

Більшість слів є давніми за походженням, що виникли на праслов'янському ґрунті: *Зе<sup>u</sup>лен'і с'в'ета*, *маї* та інші.

Водночас виявлено чимало лексем, які є нормативними в українській літературній мові: *ве<sup>u</sup>ли<sup>l</sup>код'н'і с'в'ата*, *Паска*, *ку<sup>t</sup>а*, *с'н'іпок*, *д'ідух*, *Р'із<sup>d</sup>во* та інші. І це цілком закономірно, оскільки говірка с. Залужжя – невід'ємна частина загальноукраїнського мовного простору.

Окремі геортоніми можуть вступати в синонімічні відношення: *Зе<sup>u</sup>лен'і с'в'ета*, *С'в'ітлї Дух*; *Ш'ч'ід'рачка*, *Ш'ч'ідриї<sup>l</sup>веч'ір*.

Назви, що репрезентують усі цикли календарної обрядовості с. Залужжя, – це багатий пласт лексики, який практично не поповнюється новими словами, а своїм корінням сягає далеких часів, яскраво відображає багатство матеріальної і духовної культури представників надсянського говору. Лексика календарної-обрядовості весняного, зимового, літнього циклів, що побутує в с. Залужжя Яворівського р-ну, надзвичайно різноманітна, багата на явища ендемічного характеру. Вона може слугувати надійним джерелом для мовознавчих, етнографічних, культурологічних студій.

## СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Архів Залузької сільської ради
2. Бевзенко С.П. Українська діалектологія / С.П. Бевзенко. – К., 1985.
3. Бігусяк М. З лексики родильного обряду у гуцульських говірках // Український діалектологічний збірник. Книга 3. – Київ, 1977.
4. Вакалюк Я. Ю. весільна лексика в українських говорах // Структура українських говорів. – Київ, 1982.
5. Васильєва Л.А- Українська діаспора у Польщі / Л.Д. Васильєва //Український історичний журнал. — 1992. - № 10 -1 1 . - С. 55.
6. Верхратський І., Про говор долівський, ЗНТШ XXXV, 1.
7. Возняк М. Народний календар із Овруччини 50-х років XIX століття у записі Михайла Пйотровського // Записки НТШ. Т. 230. Львів. 1995.
8. Воропай О. Звичаї нашого народу. – Київ, 1991.
9. Ганцов В. Діалектологічна класифікація українських говорів (з картою) / В. Ганцов // Записи Історично-філологічного відділу ВУАН. - Київ, 1923.
10. Глібчук Н. Унікальні лексеми календарної обрядовості в надсянських говірках / Н. Глібчук // Серце чистее, думка чесная... : Збірник наукових праць і матеріалів на пошану Ірини Ощипко. – Львів: «Левада», 2018 – С. 571-584.
11. Гриценко П.Ю. Надсянський говір. - С. 357; Лесів М. Українські говірки у Польщі. Варшава, 1997 - С. 151 .
12. Гриценко П.Ю. Етнолінгвістика// Українська мова. Енциклопедія.
13. Головацкий Я.Ф.// Народные песни Галицкой и Угорской Руси, собранные Я.Ф. Головацким. — Москва, 1878. — Ч. 1: Думы и думки. — С. 683-721.

14. Горленко В.Ф. Етнографічне районування / В.Ф. Горленко // Географічна енциклопедія України. — К., 1989. — Т. 1: А — Ж. — С. 393—394.

11

15. Гуслистый КГ. Этнографические группы украинского народа и диалекты украинского языка / К.Г. Гуслистый, А.П. Могила // Народы европейской части СССР. — Москва, 1964. - Т. 1. - С. 591-592.

16. Етимологічний словник української мови: У 6-ти т. — Т. 1.

17. Жайворонок В. Знаки української етнокультури : Словник-довідник. — Київ, 2006.

18. Жилко Ф.Г. Нариси діалектології української мови / Ф.Жилко . —Київ, 1955.

19. Заставний Ф,Д Географія України / ФД. Заставний. — Львів, 1994. - С. 15; Лесів М. Українські говірки у Польщі. — С. 158.

20. Зілинський І. Дещо з фонетики українських говорів / Іван Зілинський.- Львів, 1908.

21. Зілинський І., Карта українських говорів. Варшава, 1933.

22. Килимник С. Український рік в історичному освітленні. Кн. 2. Т. 3—4. Київ, 1994.

23. Коверець І.- Українці: Свята. Традиції. Звичаї.- Донецьк: Альфа-Прес, 2004.

24. Конобродська В. Курсова та дипломна робота з етнолінгвістики: Навчальний посібник. — Житомир, 2003.

25. Конобродська В. Номінація поліського поховального обряду // Український діалектологічний збірник, Київ, 1997.

26. Крип'якевич І.П. Галицько-Волинське князівство / І.П. Крип'якевич. — Київ, 1984. - С. 31.
27. Лесів М. Українські говірки в Польщі / Михайло Лесів. – Варшава, 1997.
28. Луньо Є. Народний літопис повстанської Яворівщини / Євген Луньо // Яворівщина у повстанській боротьбі. Розповіді учасників та очевидців - Львів, 2005. — Т. 1: Наконечне Перше. Наконечне Друге. - С. 9
29. Луньо Є. Обрядово-звичаєвий фольклор Яворівщини: автореф. дис. ... канд. філол. наук / Євген Андрійович Луньо. - Київ, 1993. — С. 1.
30. Луньо Є. Сучасні народні співці Яворівського Надсяння / Євген Луньо / / Наукові записки / Івано-Франківський краєзнавчий музей. - Івано-Франківськ, 2001. - Вип. 5—6. — С. 116—12
31. Магрицька І. З лексики весільного обряду: назви молодих у слобожанських говірках // Волинь-Житомирщина. Історико-філологічний збірник з регіональних проблем. Вип. 6. – Житомир, 2001.
32. Макарчук С. Історико-етнографічні райони України: навч. посіб. / Степан Макарчук. — Львів, 2012. — С. 38—39 (карта), 263-264.
33. Матвіяс І. Г. Українська мова і її говори / І.Г. Матвіяс.- Київ,1990.
34. Місило Є. Передмова / Євген Місило // Акція “Вісла”: документи / (упор, і ред, Є. Місила; пер. з пол. І. Сварника]. - Львів; Нью-Йорк, 1997. — С. 15.
35. Никончук М. В., Никончук О. М. Ендемічна лексика Житомирщини / М. В. Никончук, О. М. Никончук. – Житомир, 1989. – С. 3.
36. Никончук М. Сільськогосподарська лексика Правобережного Полісся. Київ, 1985.

37. Пшеп'юрська М. Надсянський говір .-Варшава, 1938.
38. Радович Р. Традиційне сільське житло на Опіллі. Львів, 1995— С. 106.
39. Рижук Є. Календарні обряди українців Холмщини і Підляшшя // Холмщина і Підляшшя. Історико-етнографічне дослідження. Київ, 1997.
40. Різник В. П. Назви їжі та кухонного начиння в говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя: автореф. дис. ... канд. філол. наук / Віра Петрівна Різник. – Львів, 2017. – 20 с.
41. Сергійчук В. Трагедія українців Польщі / Володимир Сергійчук. - Тернопіль, 1997. — С. 102.
42. Сілецький Р. Традиційне селянське житло українців Галичини ХІХ — початку ХХ ст. / Роман Сілецький // Галичина: етнічна історія. Тематичний зб. ст.—Львів, 2008.—С. 94.
43. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. — Київ: Наукова думка, 1970—1980. — Т. 5.
44. Словарь української мови / Упор. з дод. влас. матеріалу Б. Грінченко : в 4-х т. — Київ: Вид-во Академії наук Української РСР, 1958. Том 21.
45. Словник української мови: в 11 томах. — Том 4, 1973.
46. Стельмах Г.Ю. Етнографічне районування України кінця ХІХ — початку ХХ ст. / Г.Ю. Стельмах //Українська етнографія. — Київ, 1958. — С. 106—114.
47. Українці: Історико-етнографічна монографія у двох книгах. — Опішне, 1999. — Кн. 1. — С. 57—72; Його ж. Историко-этнографическое районирование / А.П. Пономарев // Украинцы. — Москва, 2000. — С. 27—43.
48. Хомчак Л. До функціонування надсянських говірок в умовах білінгвізму // [Електронний ресурс] / Л. Хомчак // Сучасні проблеми

мовознавства та літературознавства. - 2008. - Вип. 12. - С. 206-210. - Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/spml\\_2008\\_12\\_55](http://nbuv.gov.ua/UJRN/spml_2008_12_55)

49. Хомчак Л. Надсяння: традиційна культура і побут (етнолінгвістичні скарби) / Львів, 2017. — 592 с.

50. Шевельов Ю. Загальний огляд хронології постання українських діалектів / Ю. Шевельов // Ю. Шевельов. Історична фонологія української мови. – Х.: Акта, 2002.

51. Шелемех В.П. Лексико-семантична група назв посуду для приготування їжі в говірках надсянсько-наддністрянського суміжжя / В.П.Шелемех // Лінгвістика: зб. наук. пр. – Луганськ, 2010.- № 1(19).

52. Щубійович В. Надсянська низовина / В.К. 11 Енциклопедія українознавства. Словникова частина. Перевид. в Україні—Львів, 1996. — Т. 5. — С. 1676.

53. Falkaemc^K Monografia powiatu Gródeckiego. - Gródek, 1896. - S. 73,76,79,88,106 та ін.

54. Kuraszkiewicz W. Ukrainskie I białoruskie dyftongi i ich redukcja w gwarach od Sanu po Narew / W. Kuraszkiewicz //Z Polskich Studiow Slawistycznych. – Warszawa, 1978.- № 5.

55. Tomaszewska M., Odrzedy weselne ludu ruskiego we wsi Cetuli w pow. Jarosławskim. Opis, «Zbiór wiadomości do Antropologii Krajowej»t. XI Село Цетуля, розташоване 15 км від Ярослава, мало на місці греко-католицьку парафію (SGKP,I,536)

56. <https://www.factday.net/5-26-istoriya-svyata-ivana-kupala.html>

57. <https://we.org.ua/kultura/svyata-litnogo-kalendarnogo-tsyklu-ukrayintsiv/>

58. <http://traditions.in.ua/kalendarni-sviata/litnii-tsykl/348-ivana-kupala>

59. Wikipedia.org

## ДОДАТКИ

### День Андрія Первозваного (13 грудня)

//на Анд'р'їа ро<sup>у</sup>били з'битки л'уд'ам // зни<sup>м</sup>али во<sup>у</sup>рота / 'фіри  
вит'а'гали // ко'лис" 'кон'і на с'тайн'і вит'а'гали // жи'вого ко'н'а 'вит'агли на  
с'тайну по'в'ісили ко'н'а зс'їд'ного 'боку 'ноги і с'д'ругого// то'ди та'ка 'банда  
'била / 'жоби 'хату перевер'нула// ро'били з'битки стра'шен':і // а ше / на  
Анд'р'їа 'веч'ір / бо то йу 'веч'ір / 'зимно 'било / то ми с'а до 'хати // то до 'мене  
/ то до'д'ругой / і пати'к'їу / 'рубаних та'ких / 'коло 'кухн'і сто'їали// 'кожна  
б'рала со<sup>у</sup>б'і на 'руку тих пати'кіу і томди 'тійі пати'ки відт по<sup>у</sup>рога до сто'ла  
скла'дала / моло'дец / удо'вец / б'із'с'ха'лупу // і то'ди / йаг ви'шоу' моло'дец / то  
'била 'рада/ бо ка'вал'ір / а'йаг биу' ўдомвец / то йу 'била не 'рада / бо йу'биу'  
ўдо'вец //а ше б'рали паз'диро / та'ке / йаг ко'лис" 'терли коно'пл'і/ і таке йаг  
'с"ічка / не м'било 'того пазди'ра / то 'сі"чки б'рали/ йаг ко<sup>у</sup>рову та'ким году'вали  
/ у та'кій м'і'шок // і то'ди / йаг 'били ді'ўки у су'сідії /то від'т' йа'когос' х'лопц'а /  
від'т' 'фіртки 'тойі 'ді'ўчини аж до по'рога та'ку с'тешку 'сипали тим пазди'ром / чи  
том 'с"ічком / жо то тої ка'вал'ір 'ходить до тої 'ді'ўчини/ та'кій знак ро'били// ше  
шо ро'били?// б'рали х'лопц'і вап'но і 'шч'ітку / але то'ди 'мами йу з'нали / йаг  
'мали 'ді'ўчину/ то 'ді'ўчина не стерег'ла / іно 'мама / х'лопц'і к'ралис'а під 'в'ікна  
і по'уб'ілили 'в'ікна / во шк'ло / 'шиби поб'ілили // але 'мама не кри'чала / не  
го'нила / іно йаг во'ни зро'били / 'мама б'рала ш'мату і в'ідро і 'мила / 'жоби  
'інші не з'нали / жо то'б'і по'уб'ілили / бо 'в'ікна 'чист'і // а 'інша 'мама не  
пристерег'ла / по'уб'ілили / та і с'а с'м'і'їали // от та'кі 'шутки 'били у'с'ак'і між  
моло'дими і та'ке //

### Святий Вечір

//на сва'ту ве'черу жін'ки / госпо'дині б'рали ве'черу ва'рили/ а гос'подар'і  
с'а мпотім во ху'добу 'порували / а жін'ки пампу'хи пек'ли // 'потім йшли до  
'хати / гос'подар й'шов б'рав ді'да під 'паху х'ліб б'рав / і ді'ти с'гос'подаром

йшли / тато йім в а зав мален к і в а зан ки со ло ми чи с іна / на с тію к лали на чо тири бо ки час ник / воб рус та киї / жо перше с по лот на ро би ли – л а ній // на кри ва ли тим воб русом с тію / при несли то го ді да // ді да с та ви ли в ку ті / на під ло зі / с ко лос ка ми пше ниц і / со ло ми // й ак несли ді да кри ча ли / «По маїбі по маїбі» // по мо ли ли с а / а то ди ді ти с і да ли на со ломі і за міс к вочки к во ка ли / жо би к вочки би ли // то ди с і да ли ве чер а ти // по ве чер і кол ад ни ки при хо ди ли / кол ад ни кам й ак іс ко пі ки да ва ли // бо перше й ак і гро ші би ли // то ди ра но вста ва ли і на Рі ст во в с і ско ро йшли до цер кви // при ш ли с цер кви по сні да ли то є жо би ло с ве чер і // на то є с в а то л у ди в ід и ха ли // хо ди ли ца рі на Р і сд т во / з би ра ли с а х ло пц і і в би ра ли с а в с ак і ф ор ми і ме ч і і ко ро ни / вс о ма ли / так й ак ца р і / і ан гел був с кри ла ми і мав во ло с а та ке гар не // ан ге ла ви би ра ли та ко го не ве ли ко го // на Кол а ду з би ра ли со ло му і йшли па ли ти ді да // ўсі йшли з до му / а гос по дар к рай ав ст ру шл у і вс іх ді лив по кус ко ви / бо не бу ло ба га то / жо би вс ім бу ло так жо би с а до бре на й і сти і но жо би по п ро бу ва ти то ї ст ру шл і // на Кол а ду хо ди ли х ло пц і до ді ў ча т кол а ду ва ти // ма лим х ло пц ам да ва ли ко пі ки / а тим біл шим / то до ха ти к ли ка ли ді ў ча та біл ші / гос ти ли // а по кол а ді з біт ки ро би ли / за га ти ми ка ли і ді да па ли ли / жо би до в ше го рі ло //

### Старий Новий Рік

//на Но вий Р ік пек ли житні чи пше ничн і ко ла чи ки / бо ді ти хо ди ли но во лі ту ва ти // де ліп ші пек ли – пше ничн і / там біл ше ді ти йшли // ді ти кри ча ли « по маїбі / по маїбі » / а с ха лу пи ви хо ди ли «с іс а / ро дис а жито пше ниц а / ді теї ко пиц а» //

//14 січн а ді ти ход ат но во лі ту ва ти / і йа хо ди ла но во лі ту ва ти / і шче на зи вай етс а це св ато Ва си лій а // ши ли та кі тор би з йа ко го с ма те рі а лу чи з по лот на і всі хо ди ли но во лі ту ва ли / «по маїбі / по маїбі» по ма га й / жо би Бог

пома'гав // а відпові'дали / «бо'даї здо'ров / шчо'б 'було к'рашче йак то'у'рік» // і то'ди 'діти ста'вали з том 'торбом і ки'дали нам в 'торбу о'баринці / булоч'ки йа'кіс' / гро'шей в нас не да'вали / тіл'ки та'ке // і йак вихо'дили з 'хати ка'зали / «'сійс' а ро'дис' а / 'жито пше'ница / 'йариц' а йак 'палиц' а / о'вес йак пес / ка'пуста / жо'би 'була госпо'дин' а тлуста» // і так ми хо'дили по всіх ха'тах //

//на 'Шчедри' веч'ір готу'вали ве'черу йак на С"ва'тій' веч'ір // 'зрана йшли до 'церкви по'воду / 'потім кро'пили д'вір і 'хату // 'піс'л' а ве'чер'і діў'чата х'лопц'ам хо'дили шчадру'вати// кот'рі ве'ликі 'били діў'чата / то х'лопц'і йїх приї'мали / зап'рошували до 'хати / приї'мали чим 'било / бо 'перше не 'било таких гос'тей йак те'пер // 'перше йід'ним стака'ном об'гос'тили вс'о в'іс'і'л' а // на йор'дан з'ноў хо'дили до 'церкви і кро'пили д'вір / 'хату / ў'стаїни і в ку'мори і на 'вишку 'лазили//

### **Свято Йордань**

//потім д'ругі с'в'ата / йор'данські с'в'ата 'було ос'вачен':а йор'данскої во'диц'і // л'уди до 'церкви йшли вно'чи// ко'лис' ше тих з'банкіў не 'було / а 'були 'канки то ми з кан'ками або з та'кими фарф'л'ашами за'лізними // там відправ'л'алис' а с'лужби 'Божі / ос'вачен':а во'ди // колис' був та'кий з'вичай / жо с'коро л'уди 'бігли до'дому і с'коро кро'пили / хто с'корше за'бігне / тої 'вижене тійі злі 'душі // а те'пер к'с'ондз заборо'нив//

### **Свято Івана Купала**

//при Ку'пала зби'ралиес' а ми ўсе 'д'ідн' а / іно йак с' а бріс'кало / х'лопц'і / діў'чата / 'б'ігли ўсе гет на с'хід'т' сонц'а на до'у'лину // там р'вали к'в'іти / там та'к'і на до'лин'і ў'с'акійі то'ди з сих к'в'іт'іў плели в'іночки / 'кожна плела с'в'іі//то'у'ди 'б'ігли 'гуртом / і то'у'ди до р'і'ки / і ки'дали до во'у'ди / 'ін'шиї так 'гарно п'лиў / посере'дині / 'рад'іс'т' / з'найеш та'ка / шо 'діўці 'фаїні ві'нец пли'ве / а 'іншої с' а ў'з'ав / зап'лутаўс' а при 'берез'і / то буў с'муток / з'найеш / та'ке шо за'муж<sup>ш</sup> не п'і'де//

## Містичні історії

// на Івана ка'зали жо пи'риц'і 'ход'ат // ми 'пасли ху'добу / ті'кали с'ху'добом 'вечір до'дом 'жоби пи'риц'і нам ко'р'ови не 'видойіли // зага'н'али 'живо ху'добу до с'тайн'і // закри'вали // кро'пиву п'хали / буда'ки // 'жоби пи'риц'а'си 'руки поко'лола // жо'би ко'р'ови не 'видойіла // але ка'зали жо пи'риц'і 'точно 'були // ба'гато 'л'уди стрі'чали/ жо пи'риц'і 'точно би'ли//

// йід'на 'жінка слу'жила ў'гос'подара // гос'подар маў шос' |пару ко'р'ів / і во'на до'йіла 'тійі ко'р'ови / і так 'дуже ба'гато моло'ка ви'дойувала // а йак піш'ла госпо'дин'а / то не ви'дойувала с'тіл'ко моло'ка // і так тої гос'подар с'лі'див за нем / зази'рав / ди'вивс'а йак во'на 'туйу ху'добу 'дойіт / жо во'на 'тіл'ко моло'ка ви'дойує // в'ін'с'а 'дивит / а во'на позаки'дала йа'кіс' ш'нури на ко'р'ову і так до'йіла с'тими ш'нурами // і то'ди 'каже тої гос'подар // шо ти 'робиш // а 'каже / шо 'дойіт // а він 'каже / йак ти 'дойіш // і во'на переста'є до'йіти // а він 'каже / дії 'далі// а во'на 'каже / шо не 'буде дойіў / бо су'с'ідска ко'р'ова з'дохне // а він 'каже / дії // во'на 'мус'іла до'йіти / і так до'йіла / жо тайа су'с'ідска ко'р'ова з'дохла // він йійі 'вигнав / а су'сіді за ко'р'ову запла'тив //